

Τ.Ε.Ε.

τμήμα Ανατολικής Στερεας Ελλάδας

**Αποτύπωση και ιστορικά δεδομένα
Ι. Ναου Παναγίας Αρχοντικής, Λαμίας**

A

κλίμακα

1:50

μελετη

• ΧΡΥΣΙΝΤΑ ΣΤΑΜΑΤΟΠΟΥΛΟΥ
αρχιτεκτων μηχανικος ΕΜΠ

• ΜΙΧΑΛΗΣ ΒΛΑΧΑΚΗΣ
πολιτικός μηχανικός ΕΜΠ

συνεργατιδα

• ΧΑΡΟΥΛΑ ΣΤΑΜΑΤΟΠΟΥΛΟΥ
αρχιτεκτων μηχανικος ΑΠΘ

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

- A. Κ Ε Ι Μ Ε Ν Ο
 - I. Ιστορική Ανάλυση
 - II. Χωροταξική Θεώρηση
 - III. Αρχιτεκτονική - Μορφολογία - Τυπολογία
 - IV. Διάκοσμος
 - V. Οικοδομικές Φάσεις - Επεμβάσεις
 - VI. Προτάσεις

- B. Φ Ω Τ Ο Γ Ρ Α Φ Ι Ε Σ

- Γ. Σ Χ Ε Δ Ι Α Α Π Ο Τ Υ Π Ω Σ Η Σ

- Δ. Β Ι Β Λ Ι Ο Γ Ρ Α Φ Ι Α

A. KEIMENO

Ι. ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ

Γενικά

Ο ιερός ναός των Εισοδίων της Παναγίας, γνωστός με το όνομα "Αρχοντική" βρίσκεται στον λόφο του Κάστρου της Λάμιας (εικ. 2), στην νότια πλευρά του και είναι ένα από τα σπουδαιότερα μεταβυζαντινά μνημεία της περιοχής - η παλαιότερη εκκλησία της πόλης, κτίσμα του 18ου αιώνα.

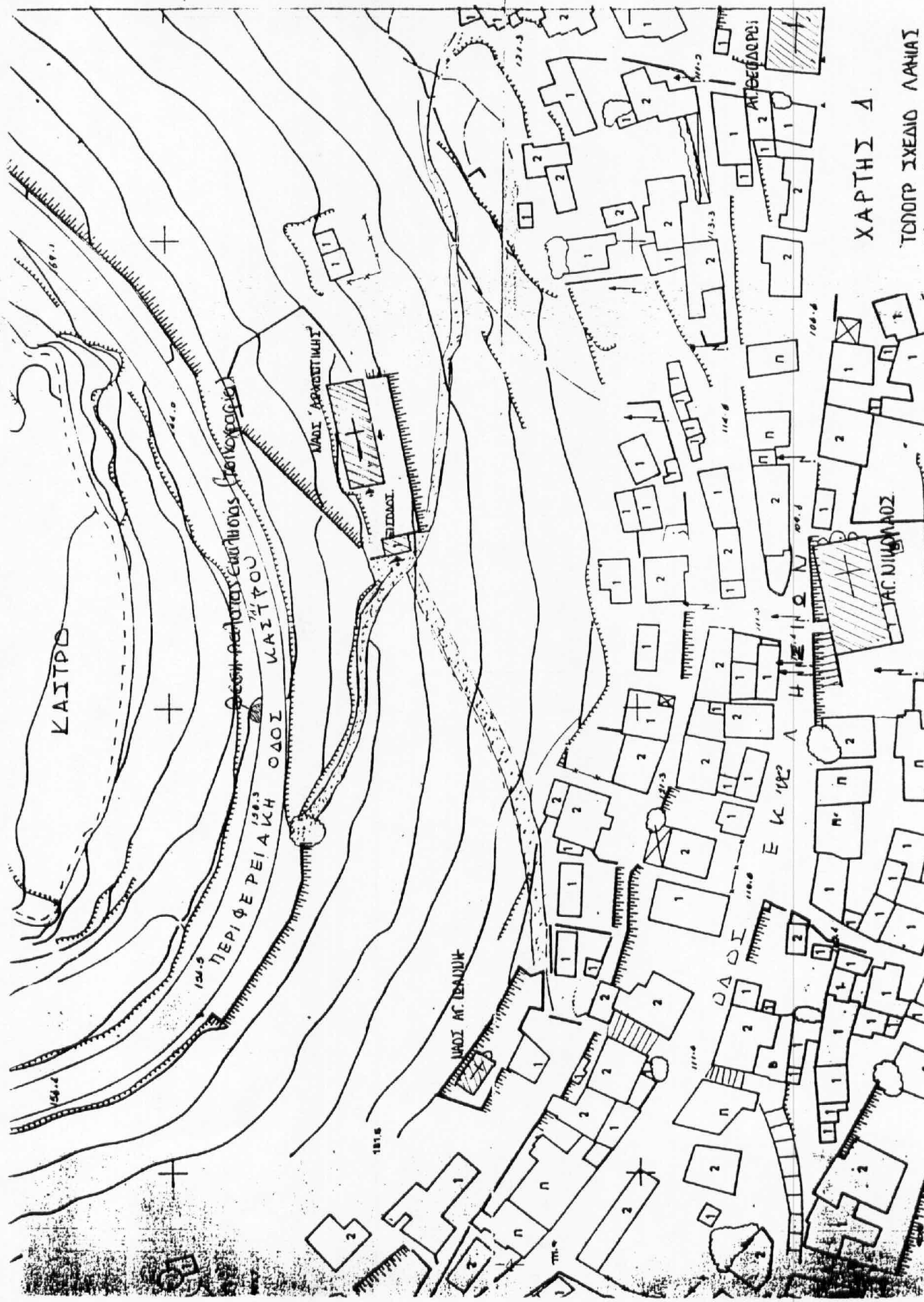
Εικ. 2. Γενική άποψη

Θέση

Πρόκειται για μικρό ναό, γενικών διαστάσεων 22.60 x 7.50 μ. περίπου, με μεγάλο περίβολο, που δεσπόζει στην ευρύτερη περιοχή, σε περίοπτη θέση, καθω καταλαμβάνει την νότια πλευρά του λόφου του Καστρου και βρίσκεται έξω από την οικοδομική γραμμή του σχεδίου πόλης Λαμίας. Περιβάλλεται από τα πεύκα του λόφου που άλλοτε ήταν πολύ πυκνά και ο ναός από μερικά σημεία ήταν δυσδιάκριτος. Η προσπέλαση γίνεται μόνο μέσω μονοπατιών, με τα πόδια, είναι δηλ. απροσπέλαστο από τροχοφόρα.

Εικ. 3. Δυτική όψη

ΧΑΡΤΗΣ Δ

ΤΟΠΟΓΡ ΣΥΣΤΗΜΟ ΛΑΪΙΑΣ

Εικ. 3.

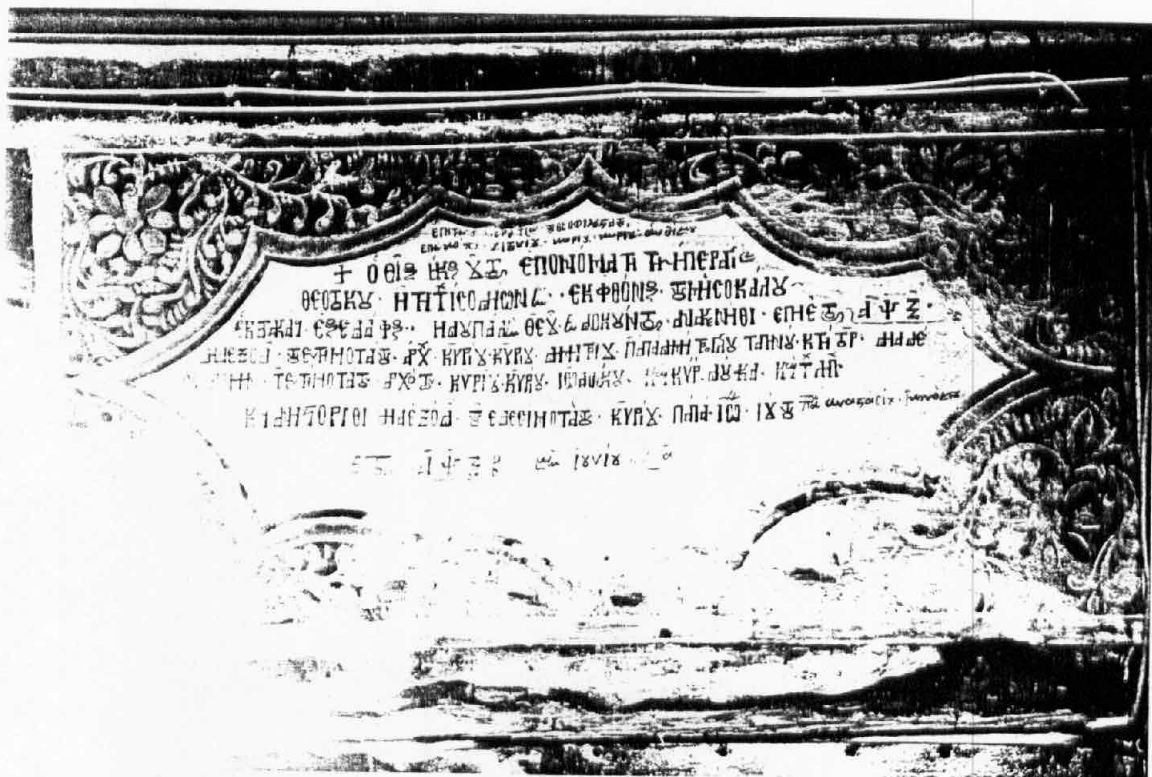
Υπολείματα ακάλυπτων
τοιχογραφιών στον
περιφερειακό δρόμο
του Κάστρου (παλιός
ναός).

Εικ. 4.

Χρονολογία

Ο σημερινός ναός, σύμφωνα με αγιογραφική επιγραφή, έχει κτιστεί το 1760. Από την βιβλιογραφία [1], είναι γνωστό ότι υπήρχε ομώνυμη εκκλησία παλαιότερη στο σημείο αυτό, κτισμένη το 1703, η οποία καταστράφηκε από πυρκαγιά. Εικάζεται ότι υπολείματα ακαλιπτών τοιχογραφιών που βρίσκονται ακριβώς πάνω από τον σημερινό ναό, προς το μέρος του Κάστρου ανήκαν στον αρχικό ναό των Εισοδίων της Θεοτόκου (εικ. 3,4). Για τον χρόνο κτίσης του ναού υπάρχει αγιογραφική επιγραφή (εικ.5) πάνω από πόρτα της νότιας πλευράς που αποτελεί την πιο σπουδαία μαρτυρία για τον ναό, λόγω της σπανιότητας άλλων πηγών (γραπτών και προφορικών) [2]. Σύμφωνα με την πιο πάνω επιγραφή, η αγιογράφηση του ναού έγινε τον Ιούνιο του 1762. Είναι γραμμένη με κεφαλογράμματα βυζαντινή γραφή [3] και έχει ως εξής:

Εικ. 5. Αγιογραφική επιγραφή πάνω από την πόρτα της νότιας πλευράς

- [1]. Δ.Νάτσιος, Κ.Παπαναγιώτου κ.λπ.
[2]. Δ.Νάτσιος, "Εκκλησία η Αρχοντική Λαμίας (18ος αιώνας)", ανατύπο του περιοδικού "Φθιωτικά Χρονικά", Λαμία 1982, σελ.7
[3]. Δ.Νάτσιος, ο.π. [2], σελ.7, 27 και Γ.Α.Πλάτης, "Λαμία, Ιστορική και Κοινωνική Έρευνας", Δήμος Λαμιεών, Αθήνα 1973, σελ.177

ΕΠΗ ΤΗΝ ΑΡΧΙΕΡΑΤΙΑ ΤΟΥ ΘΕΟΦΙΛΕΣΤΑΤΟΥ
ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΖΙΤΟΥΝΙΟΥ ΚΥΡΙΟΥ ΚΥΡΙΟΥ ΑΝΘΙΜΟΥ
+ Ο ΘΙΟΣ ΗΚΟΣ ΟΥΤΟΣ ΕΠΟΝΟΜΑΤΙ ΤΗΣ ΗΠΕΡΑΓΙΑΣ
ΘΕΟΤΟΚΟΥ ΗΤΗ ΤΩΝ ΙΣΟΔΗΩΝ ΤΗΣ .. ΕΚ ΦΘΟΝΟΥΣ ΤΟΥ ΜΗΣΟΚΑΛΟΥ
ΕΚΑΤΑΚΑΙ ΕΞ ΕΔΑΦΟΥΣ , ΗΛΟΥ ΠΑΛΙΝ ΘΕΟΥ ΕΥΔΟΚΟΥΝΤΟΣ ΑΝΑΚΕΝΗΘΙ ΕΠΗ ΕΤΟΥΣ Α Ψ Ξ .
ΔΙΑ ΕΞΟΔΩΝ ΤΟΥ ΕΝΤΗΜΟΤΑΤΟΥ ΑΡΧΟΝΤΟΣ ΚΥΡΙΟΥ ΚΥΡΙΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΟΓΛΟΥ ΤΑΠΗΝΟΥ ΚΤΗΤΟΡ ΔΗΑ ΔΕ
ΣΥΔΡΟΜΗΣ ΤΩΝ ΕΝΤΗΜΟΤΑΤΩΝ ΑΡΧΟΝΤΩΝ ΚΥΡΙΟΥ ΚΥΡΙΟΥ ΙΩΑΝΑΚΟΥ ΚΑΙ ΚΥΡ ΔΟΥΚΑ ΚΑΙ ΤΩΝ ΛΗΠΩΝ
ΚΑΙ ΑΝΗΣΤΟΡΙΘΙ ΔΗΑ ΕΞΟΔΩΝ ΤΟΥ ΕΔΕΣΙΜΟΤΑΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ ΠΑΠΑ ΙΩ ΙΟΥ ΤΟΥ Παπα αναστασίου Ικονόμου

ΕΤΟΥΣ Α Ψ Ξ Β μηνός Ιουνίου , κ α'

Όνομασία

Ο ναός είναι αφιερωμένος στα Εισόδια της θεοτόκου, από πολύ νωρίς όμως [4] αναφέρεται με το όνομα "Αρχοντική", όνομα με το οποίο είναι γνωστός και σήμερα.

Σύμφωνα με τον καθηγητή κ.Νάτσιο [5], υπάρχουν τρεις εκδοχές για την ονομασία αυτή :

1. Εκκλησιάζονταν οι άρχοντες και οι προύχοντες της πόλης. Από μαρτυρία του περιηγητή Κ.Δ.Καπράλου το 1892, όπου γράφει "...επεσκέφθην ...μικράν εκκλησίαν επί των πλευρών της Ακρολαμίας ανεγειρομένην εις ονόματι των Εισοδίων της θεοτόκου, γνωστού μάλλον εκ του ονόματος Αρχοντική, διότι εκεί εις παρωχημένους χρόνους εξεκκλησιάζοντο όλοι οι άρχοντες και προύχοντες της πόλεως". Ο Καπράλος θα εκμεταλλεύθηκε τοπική προφορική παράδοση, αλλά στά χρόνια της Τουρκοκρατίας είναι άπίθανο να υπήρχε στη Λαμία (Ζητούνι) τάξη αρχόντων και πλούσιων χριστιανών [6].
Σημειώνουμε εδώ, ότι αυτή η προφορική παράδοση που θέλει την επωνυμία "Αρχοντική" από τούς άρχοντες που εκκλησιάζονταν εκεί, έχει φθάσει ζωντανή μέχρι τις μέρες μας στους Λαμιώτες.
2. Η εκκλησία είναι αφιερωμένη στα Εισόδια της Αρχόντισσας θεοτόκου [7].
3. Ανακαινίσθηκε με έξοδα "αρχόντων" και πλουσίων. Δηλαδή, ονομάστηκε "Αρχοντική" από την ιδιότητα των κλητόρων, ως αρχόντων, όπως αναφέρεται στην πιο πάνω αγιογραφική επιγραφή "...άρχοντας κυρίου κυρίου Δημ.Παπαδημητρόγλου...αρχόντων κυρίου κυρίου Ιωανάκου και κύρ Δούκα και των λοιπών". Από τις τρεις αυτές εκδοχές επικρατέστερη είναι η 3η, ενώ η πρώτη θεωρείται άπίθανη [8].

[4]. Χειρόγραφος κώδικας Ι.Μ.Φθιώτιδας, 1834. Νάτσιος, ο.π. [2], σελ.6

[5]. ο.π. [2], σελ.6

[6]. ο.π. [2], σελ.6

[7]. ο.π. [2], σελ.6

[8]. Δ.Νάτσιος, ο.π. [2], σελ.6 και Γ.Α.Πλατής, ο.π. [3], σελ.177

Ιστορικά στοιχεία - Χρήση

Από την ανέγερσή του το 1760 μέχρι την Επανάσταση του 1821, ο ναός, εξυπηρετούσε τις τελετουργικές ανάγκες των χριστιανών της Λαμίας (Ζητουνίου).

Στην περίοδο αυτή έγιναν διάφορες επισκευές και επεκτάσεις (νάρθηκας, αντηρίδες κλπ).

Το 1827-1828 είναι γνωστό ότι χρησιμοποιήθηκε ως νεκροταφείο [9], αφού υπάρχει γραπτή μαρτυρία για οκτώ (8) θύματα, που θάφτηκαν τον Αύγουστο του 1828 στον περίβολο της εκκλησίας.

Ως νεκροταφείο πρέπει να χρησιμοποιήθηκε και στην μετέπειτα περίοδο, μέχρι το 1881, οπότε θάβονταν όσοι στρατιώτες πέθαιναν στο φρούριο, όπου είχε κτιστεί και χρησιμοποιείτο ο Οθωνικός στρατός.

Στις 23 Ιανουαρίου 1834 εγκαθιδρύθηκε ο πρώτος μετεπαναστατικός επίσκοπος Ζητουνίου, με Μητροπολιτικό ναό τον Αγ.Νικόλαο [10].

Ο νέος επίσκοπος διαίρεσε την Λαμία σε τέσσερις (4) ενορίες μία από τις οποίες ήταν και της Αρχοντικής, την οποία κατήργησε ο ίδιος στις 24 Μαρτίου της ίδιας χρονιάς.

Δηλαδή για δύο μήνες η Αρχοντική λειτούργησε ως ενοριακός ναός, εξυπηρετώντας 48 οικογένειες και με εφημέριο τον παπά-Ευστάθιο Κυριαζή.

Οι τέσσερις (4) αρχικές ενορίες ήταν : του Αγ.Νικολάου, της Παναγίας Δέσποινας, των Αγ.Θεοδώρων και της Αρχοντικής.

Οι δύο τελευταίες καταργήθηκαν και για πολλά χρόνια έμειναν μόνο δύο ενορίες : του Αγ.Νικολάου (Μητροπολιτικός ναός) και της Παναγίας Δέσποινας (μετέπειτα Μητροπολιτικός ναός) [11].

Η Αρχοντική λοιπόν από το 1834 ήταν και είναι παρεκκλήσι του Αγ.Νικολάου και χρησιμοποιείται μόνο για ιδιαίτερες λειτουργίες και καθημερινές.

Γιορτάζει στις 21 Νοεμβρίου, στην γιορτή των Εισοδίων της Θεοτόκου, ενώ τελείται και λειτουργία στις 30 Νοεμβρίου επειδή έχει παρεκκλήσι αφιερωμένο στον Αγ.Ανδρέα και στις 2 Φεβρουαρίου του Αγ.Τρύφωνος, επίσης τελούνται διάφορα μυστήρια (γάμοι, βαπτίσεις).

[9]. Δ.Νάτσιος, ο.π. [2], σελ.8

[10]. ο.π. [2], σελ.8,9

[11]. ο.π. [2], σελ.9

II. ΧΩΡΟΤΑΞΙΚΗ ΘΕΩΡΗΣΗ

Όπως ήδη αναφέραμε, η εκκλησία της Αρχοντικής κατέχει θέση δεσπόζουσα πάνω στον λόφο του Κάστρου της Λαμίας. Είναι ορατή από μακριά, όχι μόνο στην πόλη αλλά και στην ευρύτερη περιοχή.

Η κύρια προσπέλαση γίνεται από διακλάδωση, μήκους 40 μ. περίπου, του περιφερειακού δρόμου του Κάστρου.

Υπάρχουν άλλες δύο δευτερεύουσες προσπελάσεις με μονοπάτια, που ξεκινούν από τον Αγ. Νικόλαο και από τους Αγ. Θεόδωρους.

Ιδιαίτερα γνωστό ως πλέον σύντομο και λιγότερο κοπιώδες είναι αυτό που ξεκινώντας από τα σκαλοπάτια της πλατείας Λαού (κέντρο Λαμίας) περνάμε την οδό Εκκλησιών και στη συνέχεια βρίσκουμε το μονοπάτι που περνά από την εκκλησία του Αγ. Ιωάννη και καταλήγει στην Αρχοντική.

Ο ναός έχει κτιστεί τον 18ο αιώνα, την περίοδο της Τουρκοκρατίας, στον λόφο του Κάστρου, όπου ήταν κτισμένη η συνοικία των χριστιανών της Λαμίας.

Από προφορικές και γραπτές μαρτυρίες είναι γνωστό ότι η Λαμία (Ζητούνι), κατά την Τουρκοκρατία είχε δύο (2) βασικές συνοικίες : την Χριστιανική, στον λόφο του Κάστρου και την Τούρκικη στον λόφο του Αγ. Λουκά, ενώ στη μέση (σημερινή οδός Καραϊσκάκη, πλατεία Λαού κλπ) διατρέχονταν από ρέμα.

Η θέση της χριστιανικής συνοικίας υποδεικνύεται και από την ύπαρξη εκεί όλων των παλαιών ναών της πόλης : Αρχοντική, Αγ. Νικόλαος, Παναγία Δέσποινα, Αγ. Θεόδωροι, σημερινή Μητρόπολη (μεταγενέστεροι χρόνοι).

Αντίθετα, στην απέναντι πλευρά, όπου και η Τούρκικη συνοικία, δεν υπάρχει καμία εκκλησία, παρά μόνο το εξωκκλήσι του Αγ. Λουκά, εκτός ορίων πόλης.

Οι νεότερες εκκλησίες της Λαμίας (Αγ. Δημήτριος, Αγ. Αθανάσιος) βρίσκονται έξω από το ιστορικό κέντρο.

Ο Γ. Πλατής [12], αναφέρει ότι οι Έλληνες κατοικούσαν στην νότια πλευρά του λόφου του Φρουρίου, ενώ οι Τούρκοι διέμεναν μέσα στο Φρούριο και στην ανατολική πλευρά του δυτικού λόφου, για να έχουν τους Έλληνες υπό την επίβλεψή τους. Επίσης, υπήρχαν οι μόνιμα εγκαταστημένοι στην πόλη γύφτοι, που έμεναν κάτω από το Φρούριο, προς το νοτιοανατολικό μέρος του λόφου, αποτελούντες δική τους συνοικία επωνυμαζόμενη "Γύφτικα" ή "σλά μαχαλάς" (= συνοικία Κάστρου).

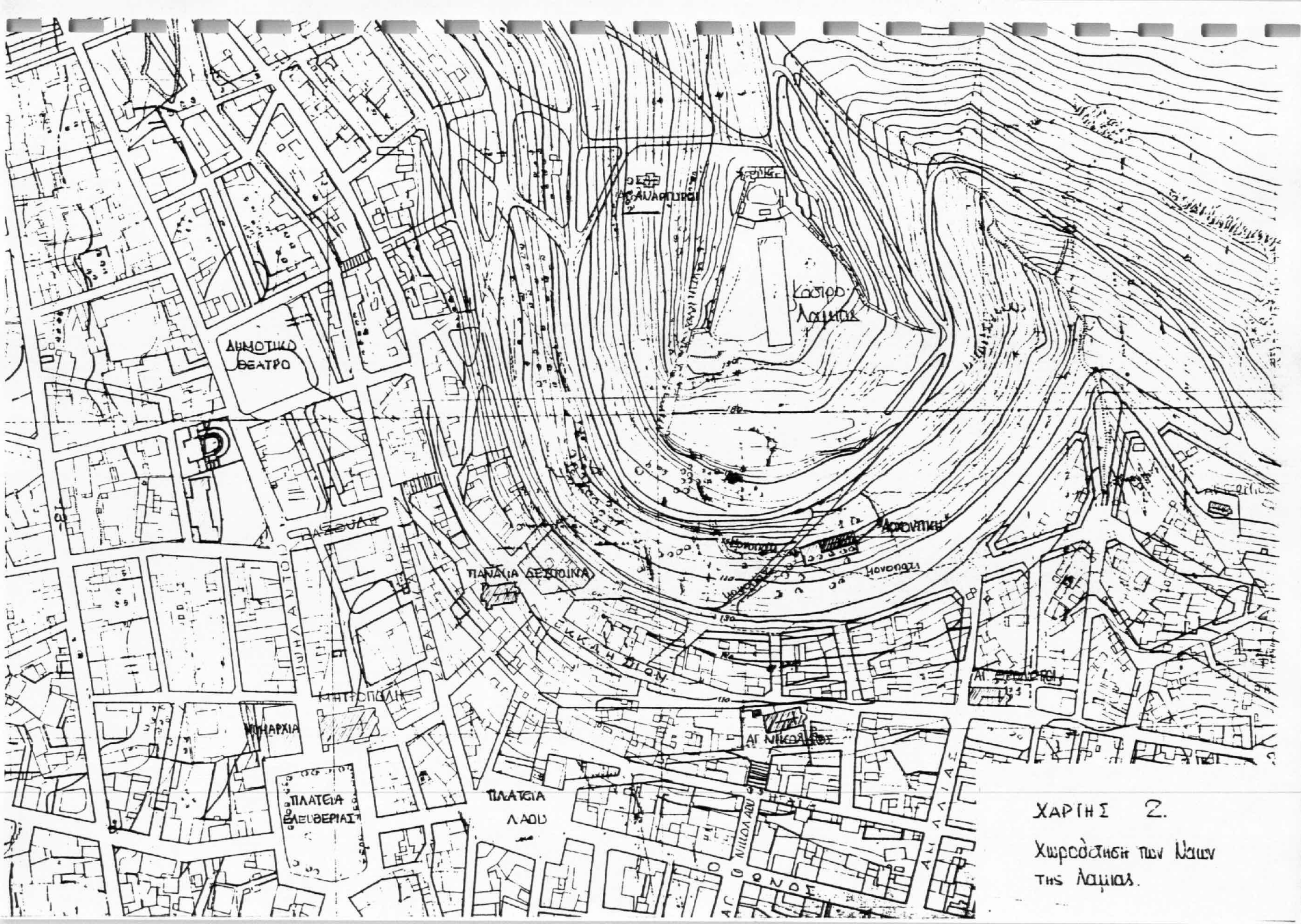
[12]. Γ. Α. Πλατής, ο.π. [3], σελ. 78

Οι γραπτές μαρτυρίες που υπάρχουν σχετικά με τις συνοικίες της Λαμίας είναι από ξένους περιηγητές, με πιο παλιό τον μοναδικό Τούρκο περιηγητή Εβλιά Τσελεμπί, ο οποίος στα 1668 αναφέρει ότι "Η πόλη είχε 13 μαχαλάδες μουσουλμάνων και οκτώ χιλιάδες (8000) απίστουςδύομιση χιλιάδες (2500) κεραμοσκεπής οικίες ...υπό το Φρούριο και την Φάραγγα της αγοράς είναι αι οικίαι των απίστων, η μία επί της άλλης, όλαι μικραί και στεναί, δίχως πρόσοψιν, εστραμμένοι πρός δυσμάς ..." [13].

Επίσης ο Richar Rockocke το 1772, αναφέρει για τους δύο λόφους [14], ενώ ο S.Romandí το 1805, αναφέρει ότι "η πόλη βρίσκεται σε δύο λόφους, σε σχήμα ημικυκλικό υπάρχουν πολλές ελληνικές εκκλησίες και τέσσερα (4) τζαμιά ..."

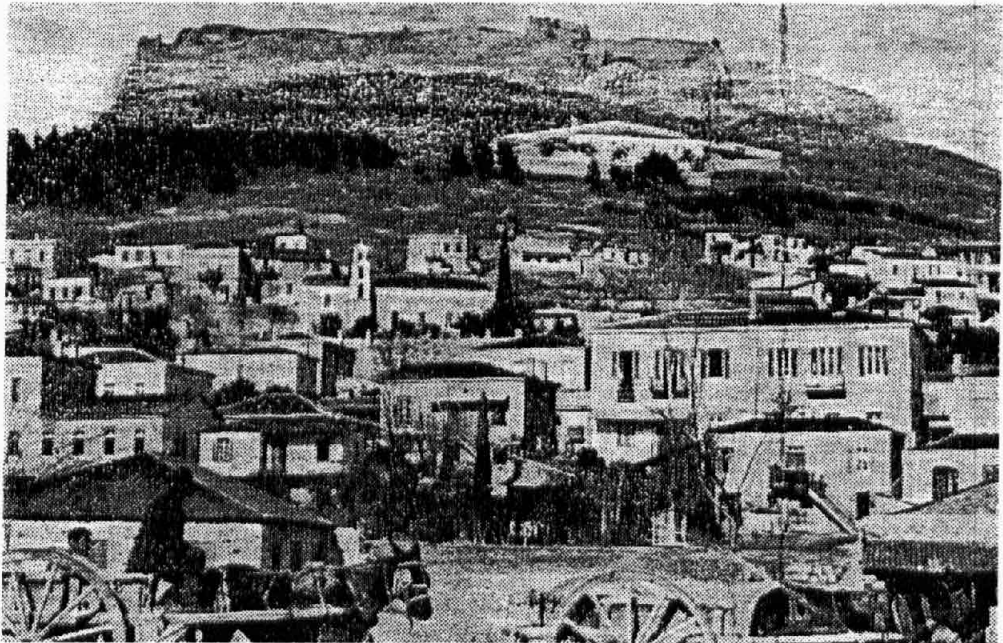
[13]. Εβλιά Τσελεμπί, "Η Λαμία στα 1668", π."Φθιωτικά Χρονικά", Λαμία 1, (1980), σελ.21-26. Δ.Νάτσιος, ο.π. [2], σελ.6

[14]. Γ.Πλατής, ο.π., σελ.80

ΧΑΡΤΗΣ 2.

Χωροδότηση των Νάουσας
της Λαμίας.

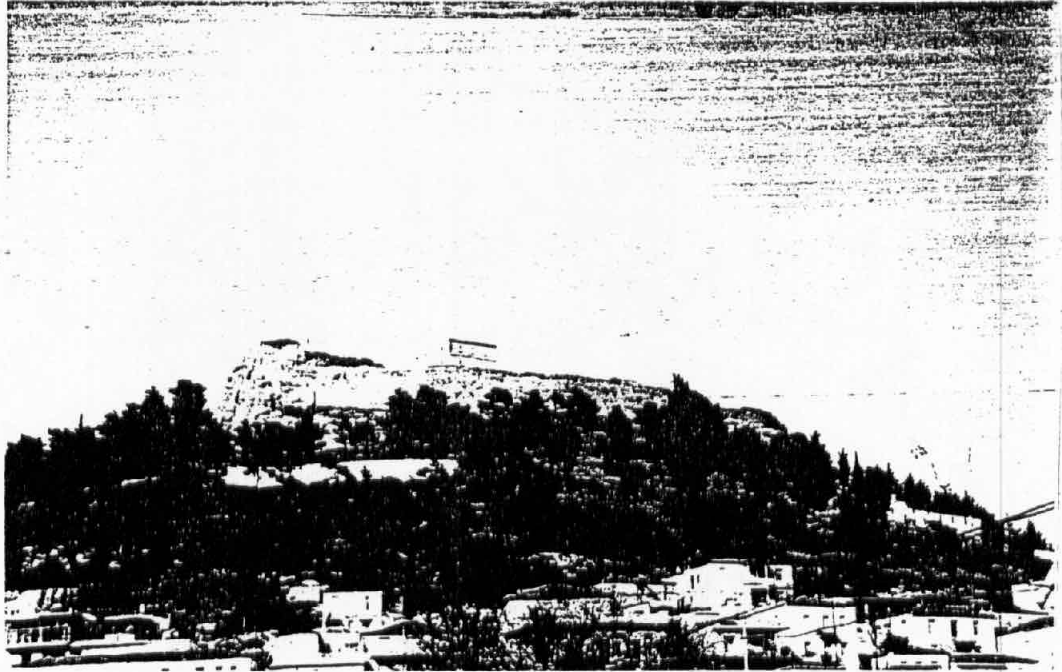

Εικ. 6.

Η Λαμία στις αρχές του 20ου αιώνα.
(από το ανάτυπο του Δ.Νάτσιου "Εκκλησία η Αρχοντική Λαμίας"
και το βιβλίο "Η Παλιά Λαμία" του Ν.Δαβανέλλου)

Εικ. 7.

Елк. 8.

Елк. 9.

Εικ. 10.

Η "Αρχοντική" ,
σήμερα

Εικ. 11.

ΙΙΙ. ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ - ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΑ - - ΤΥΠΟΛΟΓΙΑ

Γενικά

Η εκκλησία της "Αρχοντικής" όπως αναφέρθηκε βρίσκεται στο μέσον περίπου του λόφου της Ακροαμίας (εικ.12). Το έδαφος είναι αρκετά επικλινές γύρω από το ναό και αντιστηρίζεται από μανδρότοιχο που δημιουργεί και τον περίβολο της εκκλησίας (εικ.13). Στη δυτική πλευρά του μανδρότοιχου υπάρχει στεγασμένος χώρος ("πυλώνες") [15], με εξωτερική, μεταλλική πόρτα που αποτελεί την είσοδο στον περίβολο της εκκλησίας (εικ.14,15). Αριστερά της εισόδου υπάρχει δεξαμενή ομβρίων (σήμερα δεν χρησιμοποιείται πλέον) και ίχνος κλειστού αγωγού που συγκέντρωνε τα νερά του λόφου. Η δεξαμενή ήταν στεγασμένη (εικ.16) [16].

Εικ. 12. Γενική αποψη

[15]. Αν.Ορλάνδου, "Μοναστηριακή Αρχιτεκτονική". Εν Αθηναις 1958, σελ.18
Πυλώνες : "Η είσοδος των μακρὰν των πόλεων χωρῶν μόνων, διεμορφούτο, ὡς ἐπὶ το πολὺ, συμφωνῶς πρὸς τὸν φρουριακὸν χαρακτῆρα τοῦ συνόλου..."

[16]. Δ.Νάτσιος, ο.π. [2], σελ.14

Εικ. 13. Μανδρότοιχος νοτιοανατολικής πλευράς

Εικ. 14.

Στεγασμένος χώρος εισόδου στον περίβολο ("πυλώνας")

Εικ. 15.

Εικ. 16. Δεξαμενή ,αριστερά του πυλώνα (εσωτερική άποψη)

Αρχιτεκτονική

Πρόκειται για μικρό ναό, ρυθμού δίκλιτης βασιλικής [17], ορθογωνικής κατοψης με εξωτερικές διαστάσεις 22.60 μ. μήκος και 7.50 μ μέσο πλάτος.

Εσωτερικά ο ναός χωρίζεται σε τρία διακεκριμένα μέρη : στη δυτική πλευρά τον νάρθηκα, στο κέντρο τον κυρίως ναό και στην ανατολική πλευρά το ιερό (Σχ. 1).

Ο νάρθηκας και ένα τμήμα του κυρίως ναού καλύπτονται απο, ένα ανοικτό προς τον κυρίως ναό χώρο, τον γυναικωνίτη (Σχ. 2).

Ο ναός καλύπτεται με ενιαία δίρριχτη ξύλινη στέγη, η οποία ανατολικά και δυτικά απολήγει σε τριγωνικές αποτμήσεις [18] και επικαλύπτεται με βυζαντινά κεραμίδια (εικ.17). Στη δυτική απότμηση (θλάση), που είναι μικρότερη απο την ανατολική και πάνω ακριβώς απο την εξωτερική θύρα του νάρθηκα, υψώνεται το κωδωνοστάσιο : πέτρινη κατασκευή σε μορφή αψίδας που απολήγει σε τριγωνικό αέτωμα (εικ.18) Η προσπέλαση στην εκκλησία γίνεται απο δύο εισόδους. Η πρώτη, που βρίσκεται στην νότια πλευρά οδηγεί κατ'ευθείαν στον κυρίως ναό ενώ η δεύτερη στην δυτική πλευρά οδηγεί στον νάρθηκα (εικ. 19,20).

Ο νάρθηκας καταλαμβάνει το δυτικό τμήμα της εκκλησίας με εσωτερικές διαστάσεις 3.40 x 3.75 μ. (αντιστοιχεί περίπου στο ένα τέταρτο του εμβαδού του κυρίως ναού). Η στάθμη του βρίσκεται ένα σκαλοπάτι ύψους 16 εκ. ψηλότερα απο την στάθμη του κυρίως ναού με τον οποίο επικοινωνεί με μία χαμηλή ξύλινη πόρτα (εικ. 21, 22), με τοξωτό, πέτρινο υπέρθυρο (ανώφλιο) σε εσοχή, ενώ δύο παράθυρα αριστερά και δεξιά της πόρτας που φέρουν σιδεριές, ενώνουν οπτικά τους δύο χώρους (εικ. 23,24).

Ο νάρθηκας φωτίζεται απο παράθυρο που υπάρχει στη νότια πλευρά. Καλύπτεται απο το ξύλινο πάτωμα του γυναικωνίτη με εμφανείς τις ξυλοδοκούς και έχει ελεύθερο υψος 2.20 μ.

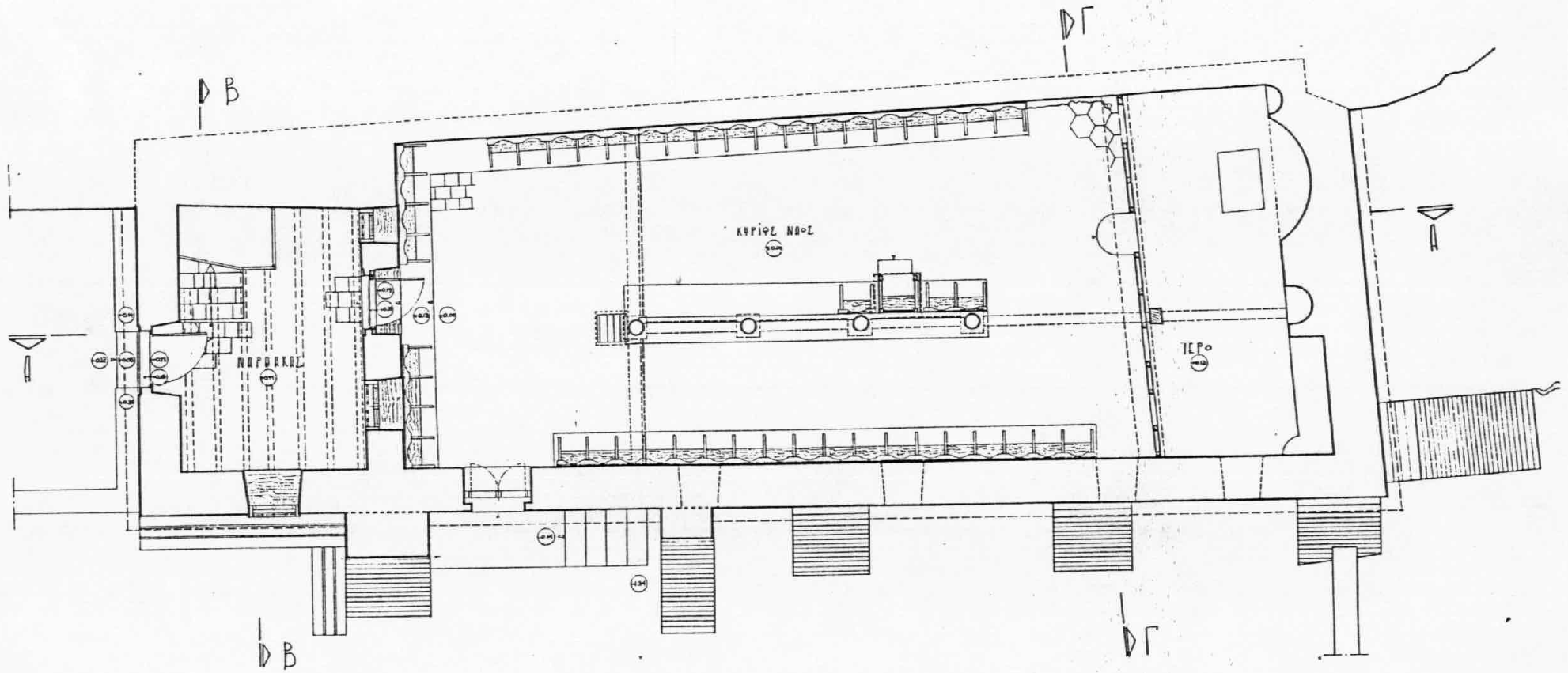
Μία σκάλα, πέτρινη κατά τα τέσσερα πρώτα σκαλοπάτια, ξύλινη-στη συνέχεια, στη βορειοδυτική γωνία του νάρθηκα, οδηγεί στο γυναικωνίτη (εικ. 25,26) [19].

[17]. Τυπικό δείγμα μεταβυζαντινής ναοδομίας, επιβιώνει μεχρι τον 18ο αιώνα και είναι γνωστός σε ολόκληρο τον Ελλαδικό χώρο.

[18]. Αν.Πορτελάνος, <Ο Αγ.Νικόλαος στο Χορευτό Πηλίου>, "Εκκλησίες στην Ελλάδα μετά την Αλωση", τ.2, Ε.Μ.Π. Αθήνα 1982, σελ.174. "Η απότμηση της στέγης είναι κατασκευή διαδομένη στους χρόνους της Τουρκοκρατίας και ονομάζεται μισό κεντρί ή κομμας ή τσατί.

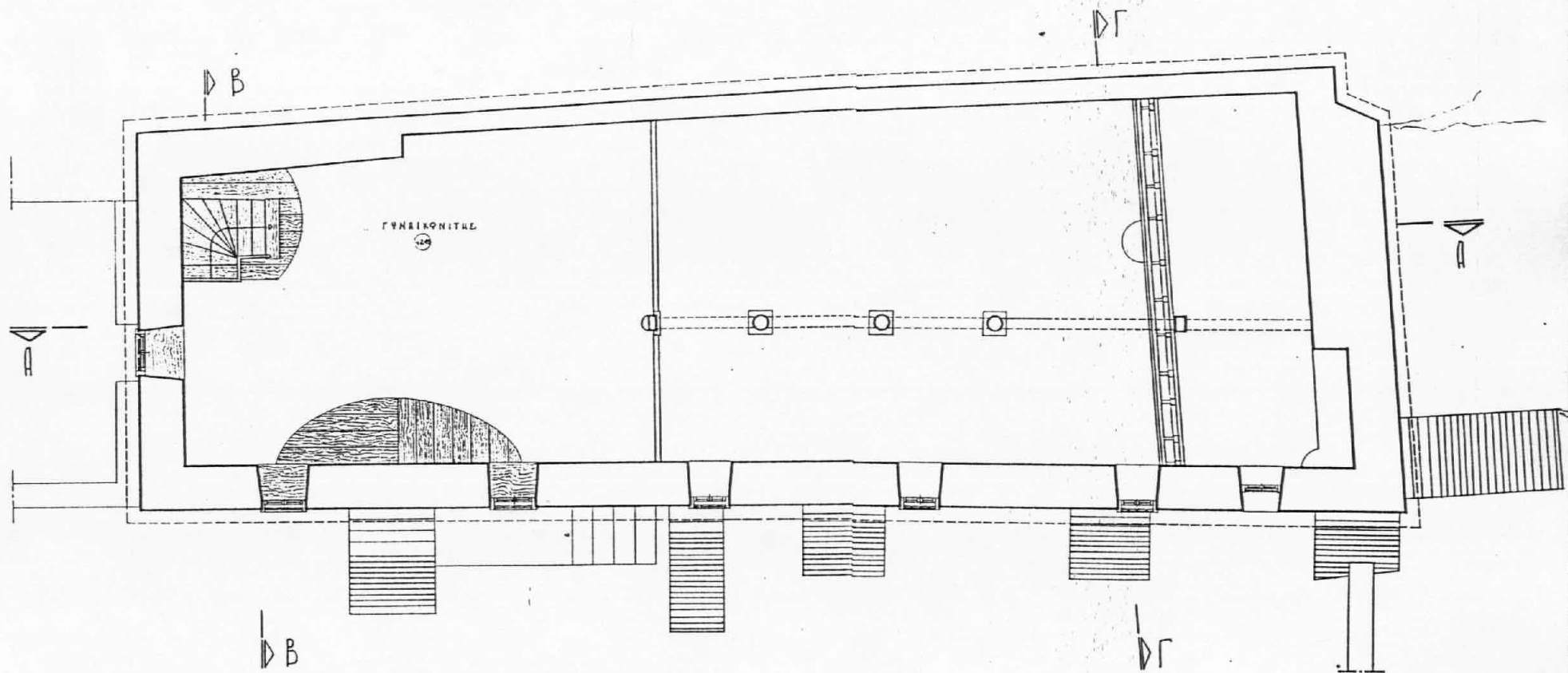
Συνήθως γίνεται τόσο στην ανατολική όσο και στη δυτική πλευρά του ναού. Αποτέλεσμα της απότμησης, είναι η δημιουργία στην θέση της ανατολικής και δυτικής όψεως των ναών, αντί του τριγωνικού αετώματος, που θα δημιουργούσε η δίρρικτη στέγη, μιάς τραπεζοειδούς απολήξεως."

[19]. Β.Βαρουδή-Τυρέλλη, <Η εκκλησία του Αγ.Δημητρίου στο Μαυρίλο Φθιώτιδας>, "Αναστύλωση-Συντήρηση-Προστασία Μνημείων και συνόλων", Υπ. Πολιτισμού & Επιστημών, τ.Α', σελ.103, "...απαράιτητο συμπλήρωμα των όψιμων μεταβυζαντινών εκκλησιών".

ΚΑΤΟΨΗ ΙΝ. ΠΑΝΑΓΙΑΣ ΑΡΧΟΝΤΙΚΗΣ

Σχ. 1.

ΚΑΤΟΨΗ ΓΥΝΑΙΚΟΝΙΤΗ

Σχ. 2.

Εικ. 17. Στέγη Ναού

Εικ. 18. Κωδωνοστάσιο

Εικ. 19. Είσοδος από την νότια πλευρά

Εικ. 20. Νοτιοδυτική πλευρά και είσοδος

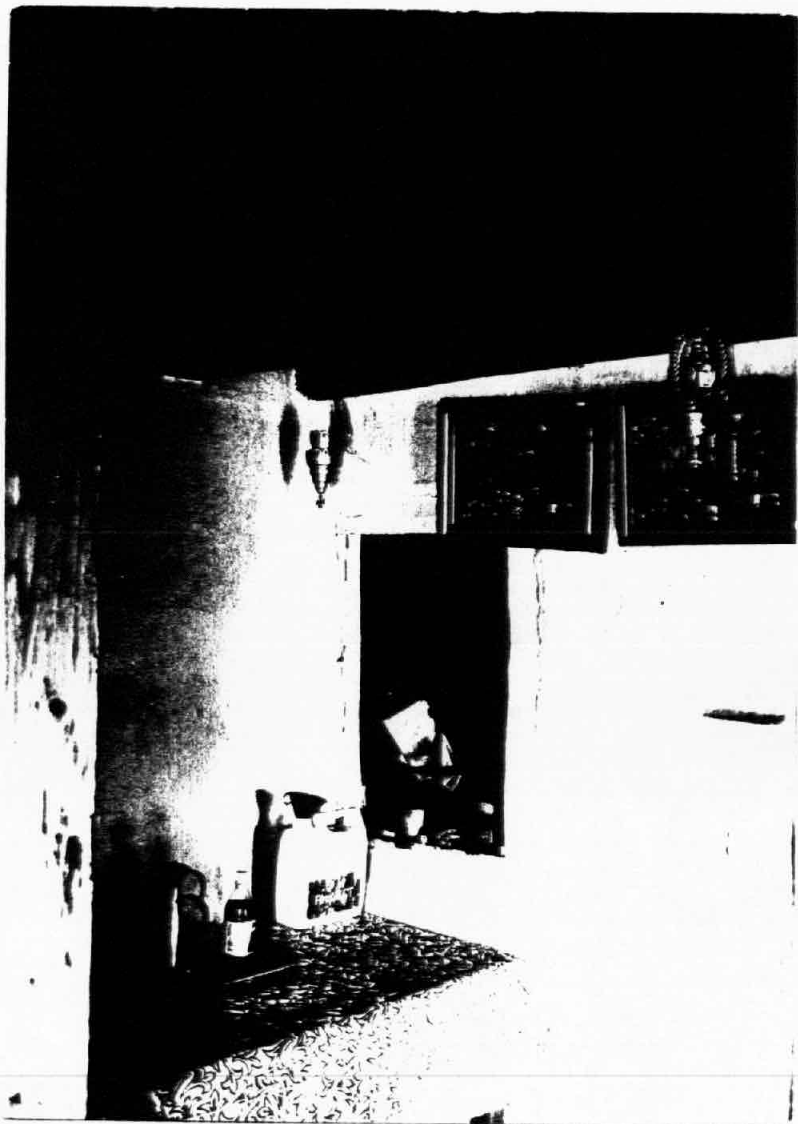

Η πόρτα από τον
νάρθηκα προς τον
κυρίως ναό

Εικ. 21

Εικ. 22

Ανοίγματα εσωτερικά
από κυρίως ναό προς
νάρθηκα, εκατέρωθεν
της εσωτ. πόρτας

Εικ. 23

Εικ. 24

Είσοδος ναού -
- νάρθηκας
Η σκάλα προς τον
γυναικωνίτη.

Εικ. 25

Εικ. 26

Εικ. 27. Λεπτομέρεια από τα δάπεδο του νάρθηκα

Εικ. 28. Τελείωμα σκάλας και ξύλινο δάπεδο γυναικωνίτη

Το δάπεδο καλύπτεται από ορθογώνιες κεραμικές και σε ορισμένα σημεία, πέτρινες πλάκες διαστάσεων 23 x 27 εκ. (εικ. 27).

Ο γυναικωνίτης σε έκταση καλύπτει τον νάρθηκα και επί πλέον εκτείνεται υπό μορφή εξώστη πάνω από ένα τμήμα του κυρίως ναού σε μήκος 4.50 μ. Οι εσωτερικές διαστάσεις του είναι περίπου 8.50 x 5.50 μ. και η επιφάνεια που καταλαμβάνει είναι περίπου το μισό της επιφάνειας του κυρίως ναού.

Στο βορεινό τοίχο υπάρχει μικρό εσωτερικό σπάσιμο της τοιχοποιίας το οποίο δεν είναι εμφανές εξωτερικά του κτιρίου [20].

Το ύψος του γυναικωνίτη είναι περίπου 2.00 μ., ο δε φωτισμός γίνεται από δύο σχετικά μεγάλα παράθυρα, ένα στο δυτικό και ένα στο νότιο τοίχο.

Το δάπεδο είναι, όπως αναφέρθηκε, ξύλινο, από σανίδες πλάτους κατά μέσο όρο 30 εκ. (εικ. 28), τοποθετημένες ακανόνιστα και πολύ πρόχειρης κατασκευής. Επίσης η οροφή είναι ξύλινο ταβάνι από σανίδες, πλάτους 20 εκ. με αρμοκάλυπτρα στις επαφές, που βρίσκεται 20 εκ. περίπου πιο ψηλά από την οροφή του κυρίως ναού.

Ο κυρίως ναός καταλαμβάνει το κεντρικό τμήμα της εκκλησίας, έχει σχήμα ορθογωνικό και επιτρέπει να αποκτήσει κανείς αμέσως συνολική αντίληψη του εσωτερικού του ναού, παρά την εσωτερική παρεμβολή κιονοστοιχίας.

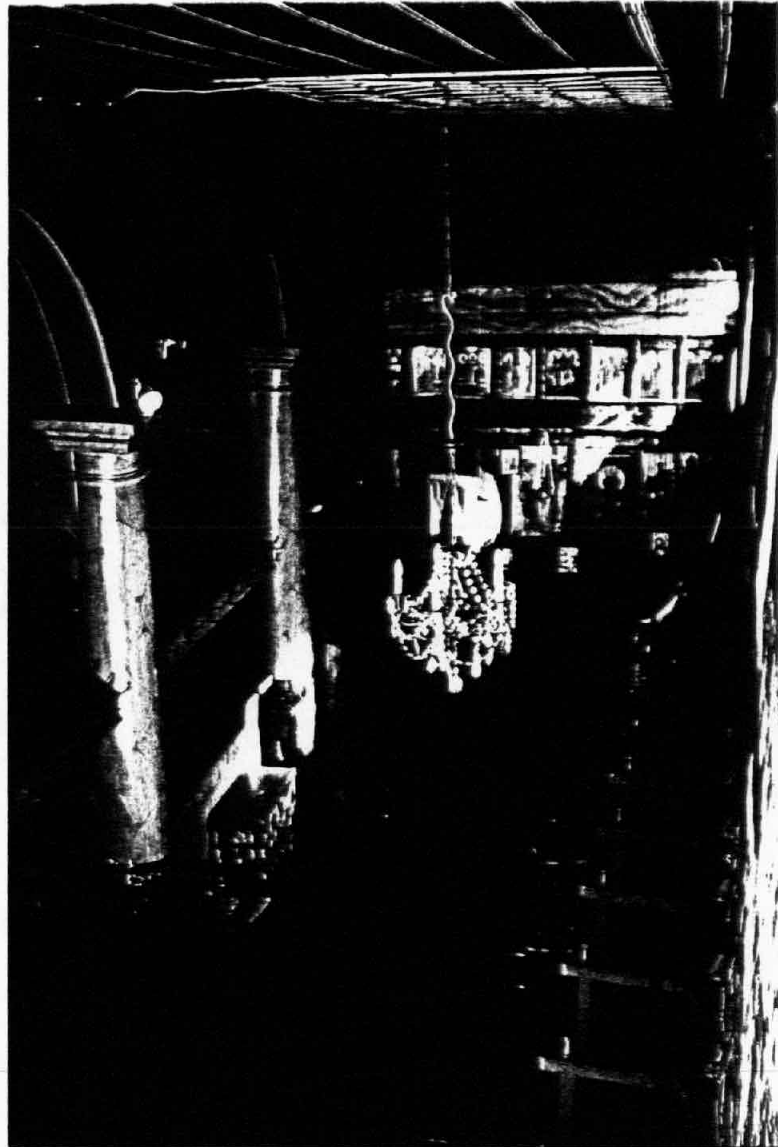
Οι εσωτερικές διαστάσεις του κυρίως ναού είναι 13.35 μ. μήκος και μέσο πλάτος 6.50 μ. περίπου. Η κιονοστοιχία από τέσσερεις κτιστές, πέτρινες, κυκλικές κολώνες (και μια ξύλινη στο χώρο του ιερού), δημιουργεί δύο άνισα κλίτη [21], με αναλογία 2.50 μ. προς 4.00 μ. Το αριστερό κλίτος, είναι το μεγαλύτερο, αντιστοιχεί στον κυρίως ναό και το ιερό, που είναι αφιερωμένη ολόκληρη η εκκλησία της "Αρχοντικής", δηλ. τα Εισόδια της Θεοτόκου, ενώ το δεξιό κλίτος, το μικρότερο, αντιστοιχεί στο παρεκκλήσιο του Αγ. Ανδρέα (εικ. 29).

Οι κολώνες αυτές στη κεφαλή φέρουν κιονόκρανο, όπου πατούν τόξα (τσατμάς επιχρισμένος) που φθάνουν στην οροφή, ενώ στο κάτω τμήμα και τον πόδα ενώνονται μεταξύ τους με ξύλινο βάθρο, ύψους 10 εκ. και πλάτους 1.05 μ. Πάνω σε αυτό υπάρχει ξύλινο διαχωριστικό πέτασμα ύψους 1.20 μ. και ακόμη ψηλότερα μιά αμφίπλευρη κρεμάστρα, που ουσιαστικά χωρίζουν τα δύο κλίτη (εικ. 30).

Ιδιο βάθρο βρίσκεται στη βόρεια και νότια πλευρά του κυρίως ναού, πλάτους 0.60 μ., όπου πατούν δέκα οκτώ (18) ξύλινα "στασίδια" σε κάθε πλευρά. Στη δυτική πλευρά υπάρχουν οκτώ τέτοια στασίδια ανά τέσσερα αριστερά (που εξυπηρετούν το "παγκάρι") και δεξιά της πόρτας που επικοινωνεί με τον νάρθηκα. Στη βορεινή και δυτική πλευρά, το βάθρο αυτό δεν είναι ξύλινο αλλά επενδεδυμένο με τσιμεντοκονία (πιθανόν να αντικαταστάθηκε το ξύλο σε μεταγενέστερη επεμβάση).

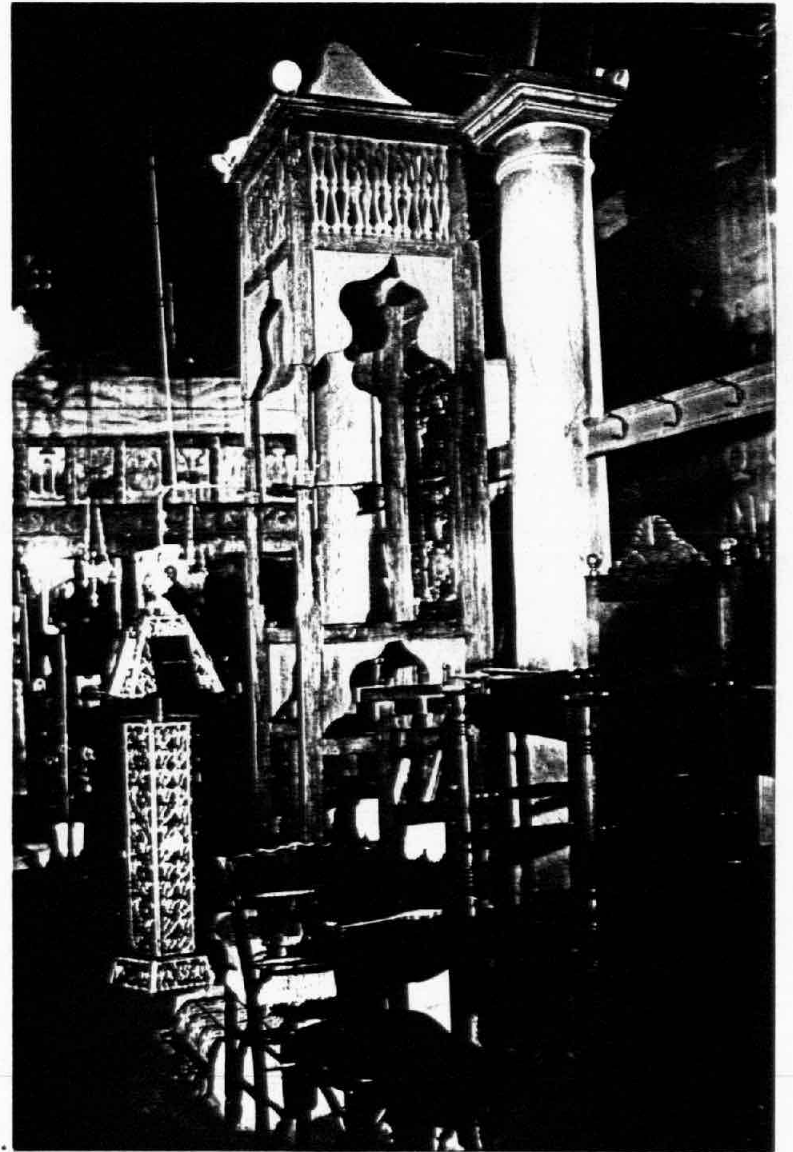
[20]. βλ. κεφ. Οικοδομικές φάσεις - Επεμβάσεις

[21]. Γ.Α. Σωτηρίου, "Χριστιανική και βυζαντινή Αρχαιολογία", τομ. Α' Εν Αθήναις 1942, σελ. 500-501, "Ο μάλλον διαδεδομένος τύπος ναών της Τουρκοκρατίας είναι οι βασιλικοί τρίκλιτοι ή μονόκλιτοι, οι δε βασιλικοί ιδρύονται ξυλόστεγοι, μονόκλιτοι ή δίκλιτοι με ευτελή τοιχοποιία και επίπεδον στέγην"

Εσωτερικό κυρίως
ναού

Εικ. 29.

Εικ. 30.

Τα στασίδια (εικ. 31,32) είναι μόνιμες κατασκευές, με απλή μορφή, έχουν στενό κάθισμα και στο πάνω μέρος φέρουν στηρίγματα των χεριών και της πλάτης .

Ο δεσποτικός θρόνος (εικ.30), ξύλινος, λιτός αλλά προσεγγμένος στη κατασκευή και τη μορφή, όχι ιδιαίτερα περίτεχνος, βρίσκεται στο μεσαίο βάθρο πρὸς τη μεριά του αριστερού κλίτους και κοντά στο ιερό, πατά σε ξύλινο βάθρο που βρίσκεται πάνω σε πέτρινο σκαλοπάτι. Αριστερά έχει δύο (2) στασίδια που εξυπηρετούν τους ιεροψάλτες και δεξιά ένα (1).

Ο κυρίως ναός φωτίζεται από τρία μικρά, ορθογώνια παράθυρα, που βρίσκονται ψηλά στην νότια πλευρά [22]. Τα ανοίγματα των παραθύρων διευρύνονται ελάχιστα στο εσωτερικό τους και έχουν οριζόντιο ανώφλιο (εικ. 33).

Το δάπεδο καλύπτεται κατά κύριο λόγο από ορθογωνικές κεραμικές πλάκες διαστάσεων 23 x 27 εκ., ενώ το κεντρικό και μεγαλύτερο τμήμα του αριστερού κλίτους καλύπτεται από εξαγωνικές κεραμικές ή πέτρινες πλάκες διαμέτρου 45 εκ. περίπου (εικ. 34).

Ολόκληρο το εσωτερικό του κυρίως ναού καλύπτεται με οριζόντια ξύλινη οροφή.

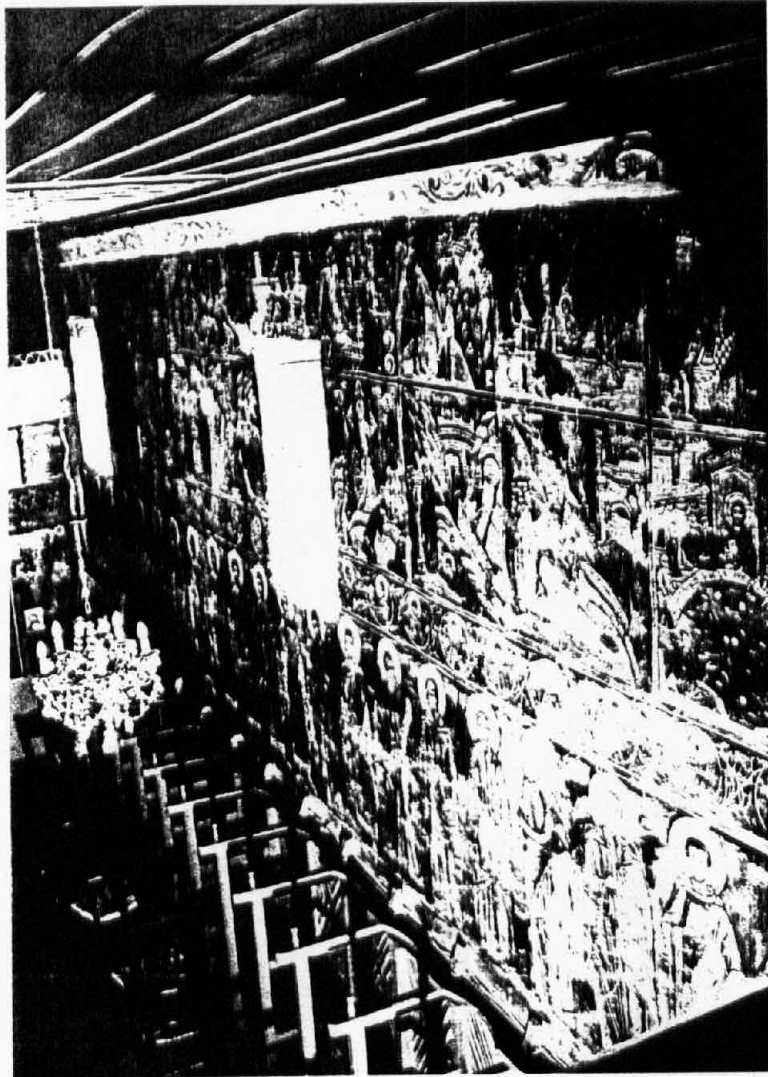
Κατά το μεγαλύτερο μέρος της η οροφή, καλύπτεται από λεπτά, ξύλινα πηχάκια που δημιουργούν μικρά φατνώματα και αποτελούν, ζωγραφισμένα, τον διάκοσμο της οροφής (εικ. 35,36).

Στην οροφή επίσης και στο μέσον του αριστερού κλίτους απεικονίζεται ο Παντοκράτορας με τους ευαγγελιστές στις τέσσερις γωνίες (εικ.37) και τη γνωστή επιγραφή :

"ΚΥΡΙΕ ΚΥΡΙΕ ΕΠΙΒΛΕΨΟΝ ΕΣ ΟΥΡΑΝΟΥ ΚΑΙ ΓΙΔΕ ΚΑΙ ΕΠΙΣΚΕΨΑΙ ΤΗΝ ΑΜΠΕΛΟΝ ΤΑΥΤΗΝ ΚΑΙ ΚΑΤΑΡΤΙΣΑΙ ΑΥΤΗΝ ΗΝ ΕΦΥΤΕΥΣΕΝ Η ΔΕΞΙΑ ΣΟΥ"

Ολος ο χώρος του κυρίως ναού καλύπτεται από ιδιαίτερα αξιόλογο εικονογραφικό διάκοσμο (εικ. 31,32), ο οποίος συνίσταται κύρια σε τοιχογραφίες και λιγότερο σε φορητές εικόνες (τέμπλου).

[22]. Χαρ.Θ.Μπούρας, "Μαθήματα Ιστορίας της Αρχιτεκτονικής", τ.2, Αθήναι 1975, σελ.337, "Το εσωτερικό των ναών της Τουρκοκρατίας, λόγω κυρίως των μικρών ανοιγμάτων, ήταν εξαιρετικά σκοτεινό, με αποτέλεσμα τη δημιουργία ενός χώρου ιδιότυπου που τον χαρακτήριζε η μυστικοπάθεια και η θλίψη. Ο χώρος αυτός ταίριαζε στην ψυχοσύνθεση των υπόδουλων και καταπιεζόμενων χριστιανών...."

Εικ. 31.

Εσωτερική άποψη του
ναού.

Εικ. 32.

Εικ. 33. Λεπτομέρεια ανοίγματος νότιας πλευράς.

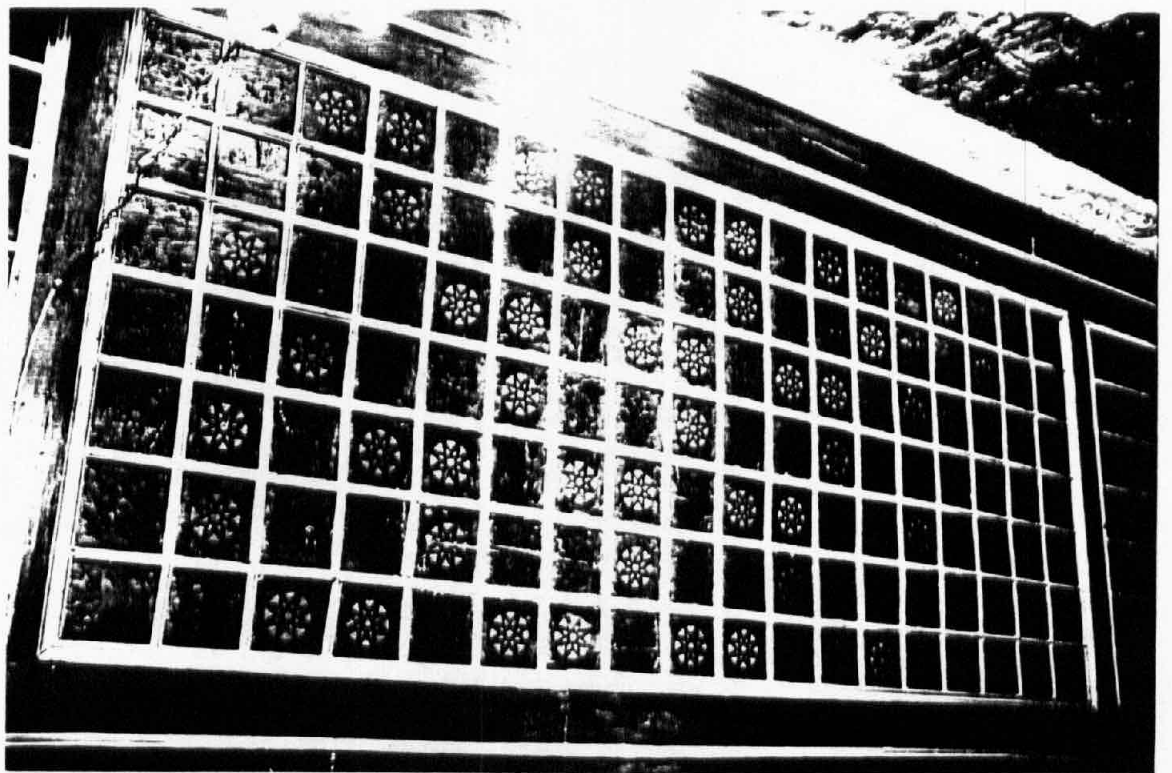
Εικ. 34. Λεπτομέρεια δαπέδου κυρίως ναού.

Εικ. 35.

Λεπτομέρεια οροφής
κυρίως ναού.

Εικ. 36.

Εικ. 37. Ο Παντοκράτορας

Ο χώρος του ιερού είναι υπερυψωμένος κατά ένα σκαλί 12 εκ. από τον κυρίως ναό, από τον οποίο χωρίζεται με ψηλό τέμπλο και έχει εσωτερικές διαστάσεις 2.70 x 6.70 μ. περίπου.

Το ιερό, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, είναι διαιρεμένο (θεματικά) σε δύο χώρους (παρεκκλήσια). Αριστερά βρίσκεται ο κύριος χώρος του ιερού, με την "Αγία Τράπεζα" που είναι αφιερωμένος στα Εισόδια της Θεοτόκου και δεξιά βρίσκεται ο χώρος του παρεκκλησίου του Αγίου Ανδρέα (διμάρτηρος ναός).

Έχει τρεις ημικυκλικές κόγχες και μία εσοχή, που είναι εγγεγραμμένες μέσα στο πάχος του τοίχου (εξωτερικά του ανατολικού τοίχου δεν προεξέχει κόγχη).

Η κύρια κόγχη του ιερού, που απεικονίζεται η "Πλατυτέρα" (εικ. 38), βρίσκεται πίσω ακριβώς από την Αγία Τράπεζα, ξεκινά από το δάπεδο, έχει διάμετρο 2.30 μ. και ύψος 3.25 μ. Αριστερά υπάρχει η μικρή κόγχη της "πρόθεσης", σε ύψος 1.00 μ. περίπου από το δάπεδο και διαστάσεων 0.50 x 0.60 μ. (εικ. 39).

Το δεξιό τμήμα του ιερού, σε εσοχή του ανατολικού τοίχου, αφιερωμένο στον Αγ. Ανδρέα, υπάρχει "Αγ. Τράπεζα" σε κτιστό βάθρο (πεζούλι, εικ. 40), ενσωματωμένο στην εσοχή του ιερού, ύψους 1.00 μ. περίπου. Αριστερά υπάρχει αντίστοιχα η κόγχη της "πρόθεσης", διαστάσεων 0.70 x 0.90 μ. (εικ. 41).

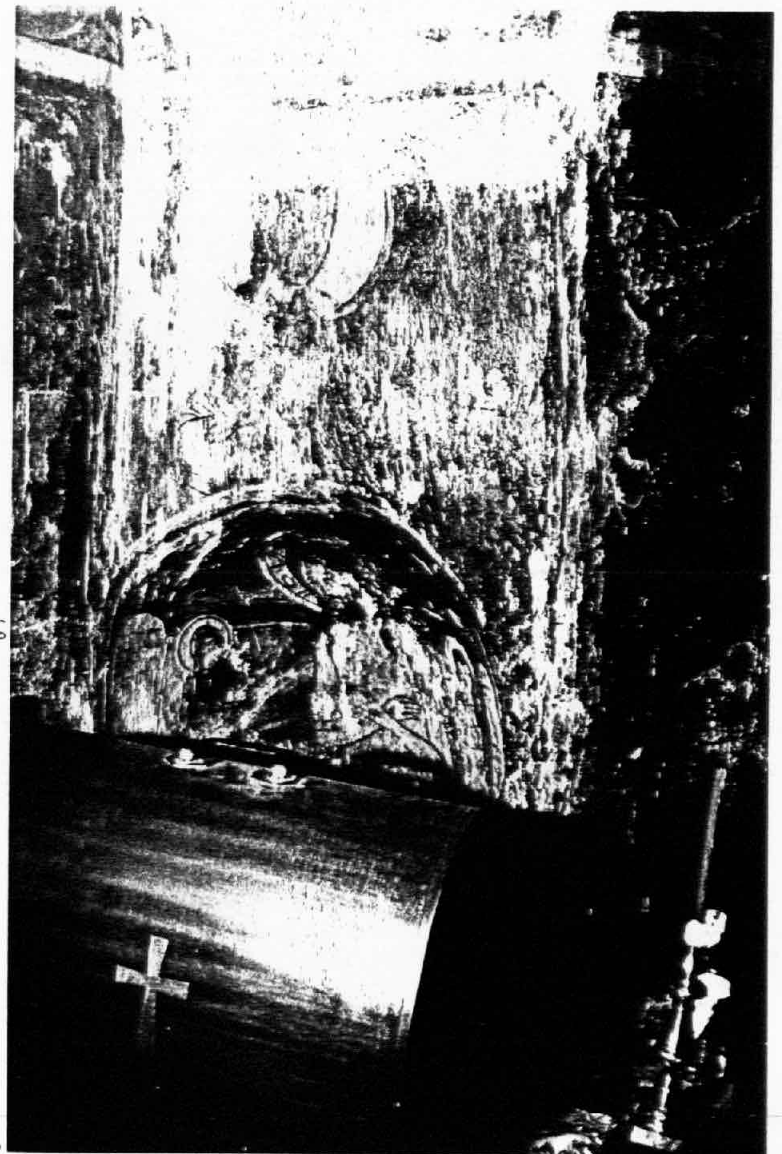
Ο χώρος του ιερού φωτίζεται από μικρό άνοιγμα της νότιας πλευράς (μεταγενέστερη κατασκευή [23]). Το δάπεδο είναι στρωμένο με κεραμικές ή πέτρινες, ορθογωνικές πλάκες.

[23]. βλ. κεφ. "Οικοδομικές φάσεις - Επεμβάσεις"

Η κόγχη της Πλατυτέρας
και η "πρόθεση"

Εικ. 38.

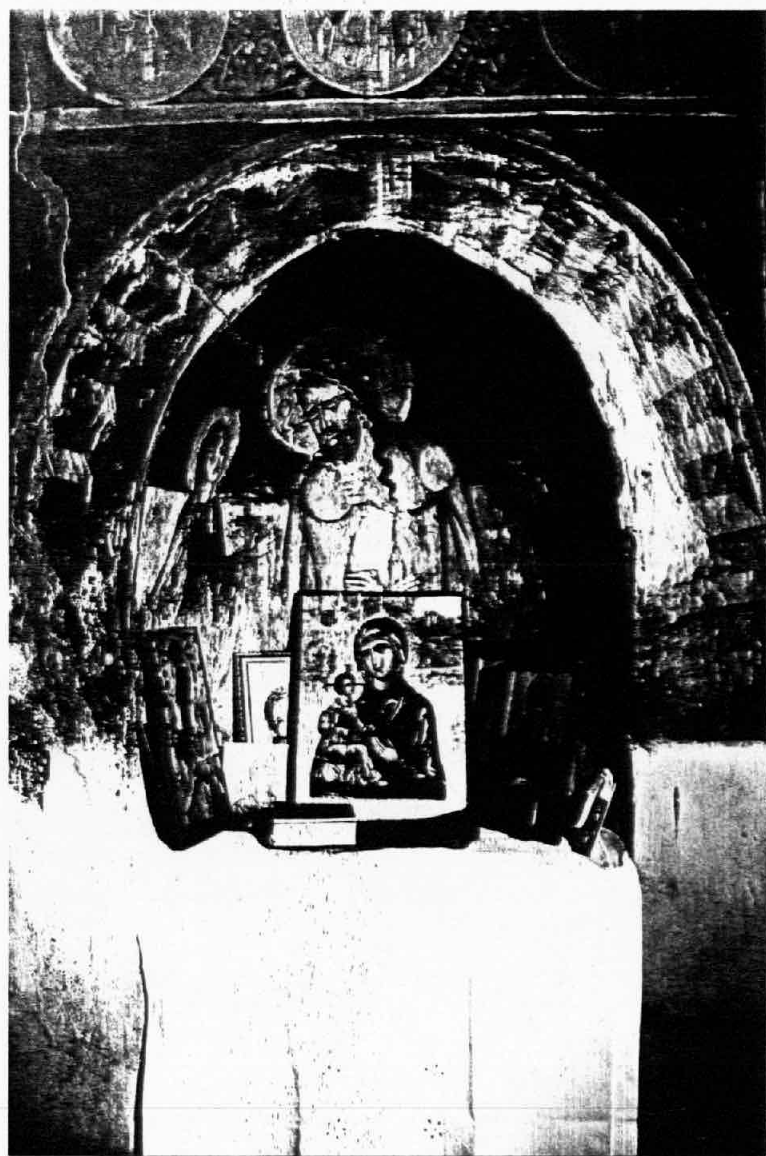

Εικ. 39.

Εικ. 40.

Το παρεκκλήσι του
Αγ. Ανδρέα
"Αγ. Τράπεζα"
και
"πρόθεση"

Εικ. 41.

Μορφολογία - Κατασκευή

Από κατασκευαστική άποψη η εκκλησία της Παναγίας "Αρχοντικής" έχει μιá καταπληκτική απλότητα και σαφήνεια. Ως βασικά υλικά χρησιμοποιήθηκαν η πέτρα το κεραμίδι και το ξύλο.

Η τοιχοποιία του ναού είναι απλή και ευτελής. Το βασικό δομικό υλικό είναι η πέτρα (ασβεστόλιθοι που αφθονούν στην περιοχή της Ακρολαμίας [24]). Η δομή του τοίχου είναι ακανόνιστη και "...παρουσιάζει ανομοιομεγέθεις λίθους, συσσώρευση πολλών μικρών λίθων και ετερογενών υλικών (θραύσματα κεραμιδιών, πορόλιθοι) και ψαθυρό συνδετικό υλικό" [25].

Οι τοίχοι έχουν πάχος περίπου 80 εκ., ενισχύονται καθ' ύψος με ξυλοδεσιές [26], και είναι επιχρισμένοι.

Ο ναός είναι κτισμένος σε ιδιαίτερα επικλινές και βραχώδες έδαφος. Ο βορεινός τοίχος, σε μεγάλο ύψος (περίπου 2.50 μ. από το δάπεδο του κυρίως ναού), αντιστηρίζει το έδαφος, ενώ πάνω από το έδαφος έχει πάχος 50 εκ.

Στή νότια πλευρά το δάπεδο του κυρίως ναού βρίσκεται περίπου 1.50 μ. πιο ψηλά από το έδαφος (επικοινωνεί με εξωτερική πέτρινη σκάλα) Έτσι ο νότιος τοίχος που αποτελεί και τοίχο αντιστήριξης ολού του μνημείου με τις πέντε (5) πέτρινες αντηρίδες [27] και, ψηλά, τα πέντε μικρά ανοίγματα, παρουσιάζει όψη κάστρου (εικ. 42, 43 και Σχ. 3, 4, 5, 6).

Οι πόρτες είναι μικρές και χαμηλές, εκτός της δυτικής εισόδου. Τα ανώφλια τους γεφυρώνονται, εσωτερικά με οριζόντια καδρόνια και εξωτερικά με λαξευτά, τοξωτά, πέτρινα υπέρθυρα. Στην δυτική πόρτα, της εισόδου, εξωτερικά έχουν μείνει εμφανείς οι ανεπίχρηστοι, σφηνόλιθοι του τοξωτού ανωφλίου και των παραστάδων. Οι δύο εξώπορτες είναι σιδερένιες, ενώ η πόρτα του νάρθηκα προς τον κυρίως ναό είναι ξύλινη.

Τα παράθυρα είναι μικρά, ορθογωνικά με οριζόντιο ανώφλιο που γεφυρώνεται με καδρόνια. Έχουν τζαμιλίκι και σιδεριά που πατούν στην ξύλινη κάσα. Εξωτερικά πλαισιώνονται με ξύλινο αρμοκάλυπτο, πλάτους 8 εκ. περίπου. Εσωτερικά διευρύνονται ελάχιστα.

Η στέγη είναι κεραμοσκεπής, διρριχτη πάνω σε ξύλινη φέρουσα κατασκευή, που περιβάλλεται από εξωτερικό γείσο, συνολικού πλάτους 30 εκ. Στην ανατολική και δυτική πλευρά παρουσιάζει αποτμήσεις που πιθανόν να οφείλονται σε κατασκευαστικούς (καλύτερη έδραση της στέγης, αποφυγή κατασκευής τριγωνικού αετώματος) ή μορφολογικούς λόγους [28] (Σχ. 7).

[24]. Δ.Νάτσιος, ο.π. [2], σελ.10

[25]. Αναφορά Δ.Καραγκούνη, Αρχιτέκτονα, προς την 7η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, αρ.πρωτ.2258/23-11-88

[26]. Υπάρχει κατεστραμμένο τμήμα επιχρίσματος στον βόρειο τοίχο του γυναικωνίτη, όπου φαίνεται η ξυλοδεσιά.

[27]. Τρ.Παπαναγιώτου, "Ιστορία και Μνημεία της Φθιώτιδας", εκδοση Δήμου Λαμιέων, εν Αθήναις 1971, σελ.128 .Αναφέρει μόνο τρεις αντηρίδες. Βλ.και κεφ. "Οικοδομικές Φάσεις -Επεμβάσεις".

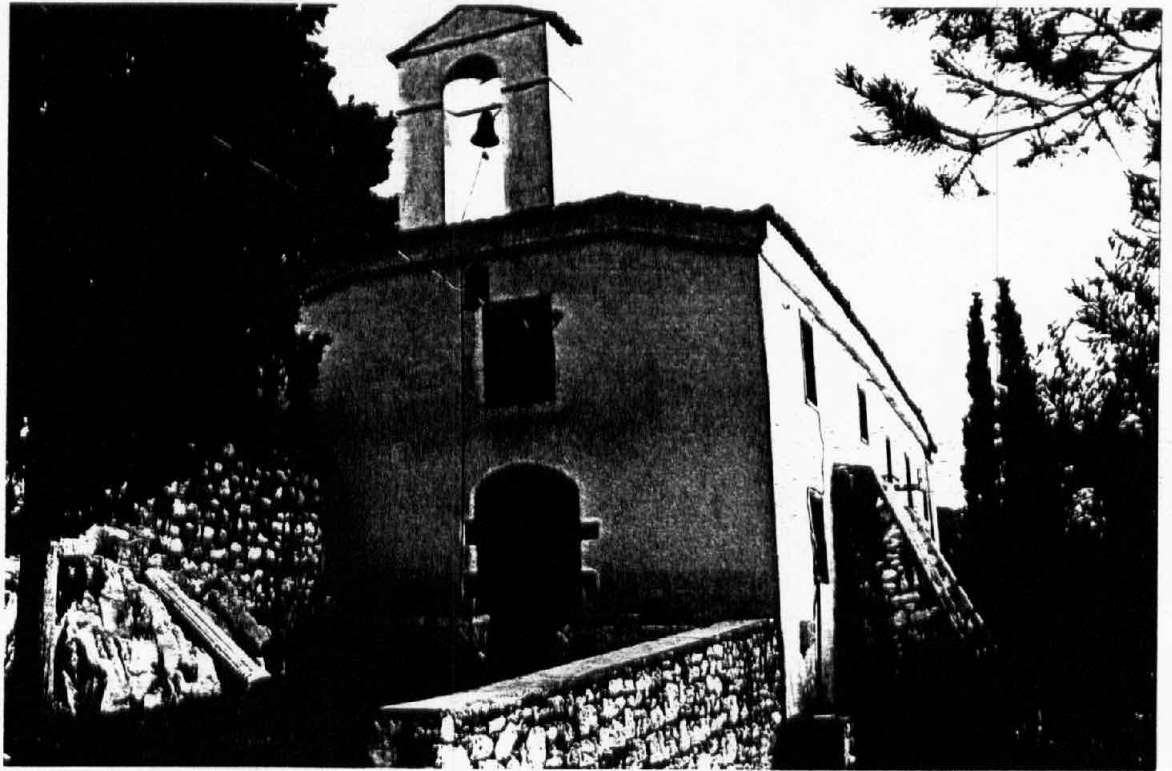
[28]. Αν.Πορτελάνος, ο.π. [18], σελ.174-175.

Στο εσωτερικό του ναού, ο νάρθηκας χωρίζεται από τον κυρίως ναό με τοίχο πάχους 70 εκ. περίπου [29], ο οποίος διακόπτεται στη στάση του πατώματος του γυναικωνίτη. Το πάτωμα αυτό, που είναι εμφανές στο χώρο του νάρθηκα, αποτελείται από ξυλοδοκούς διαστάσεων 13 x 16 εκ. περίπου, τοποθετημένους ακανόνιστα και κατά την μεγάλη διάσταση του χώρου. Προς το μέρος του κυρίως ναού, το πάτωμα είναι καλυμμένο από κάτω με ξύλινο ταβάνι, από τη φορά όμως του σανιδώματος στον γυναικωνίτη, γίνεται προφανές ότι οι δοκοί διατάσσονται κατά μήκος του κυρίως ναού και πατούν στον ενδιάμεσο τοίχο και στη δοκό που διέρχεται κάτω από το ξύλινο στηθαίο του γυναικωνίτη (Σχ. 8, 9, 10).

Το δάπεδο του ναού καλύπτεται από κεραμικές και πέτρινες πλάκες, ορθογωνικές είτε εξαγωνικές είτε ακανονίστου σχήματος και είναι πολύ πρόχειρη κατασκευή.

Η οροφή, τέλος, είναι ξύλινο ταβάνι που κρύβει εντελώς την φέρουσα ξύλινη κατασκευή της ανωδομής, για χάρη του εσωτερικού διάκοσμου.

[29]: βλ. κεφ. "Οικοδομικές φάσεις - Επεμβάσεις"

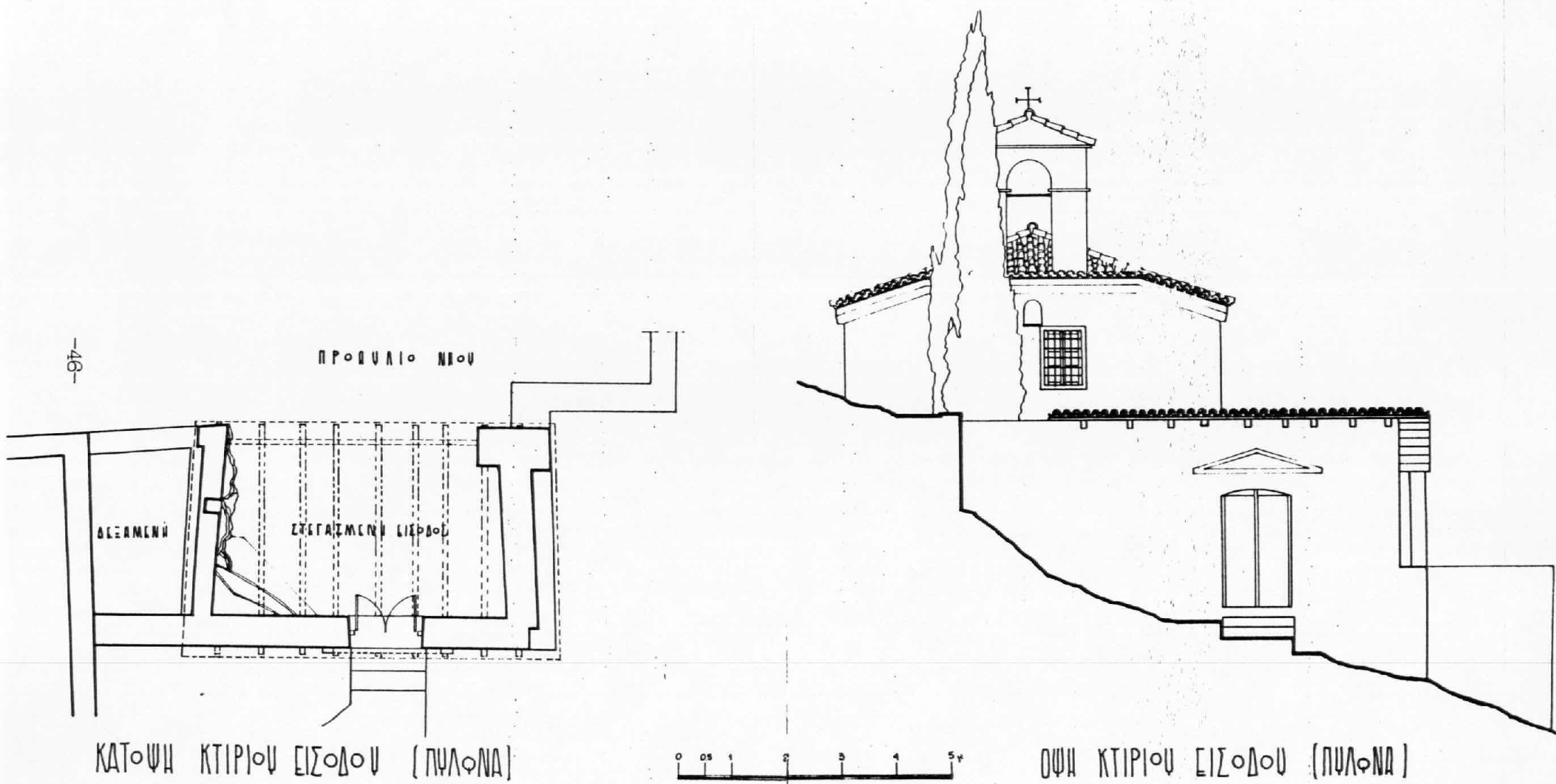
Εικ. 42.

Δυτική και νότια
όψη, με τις πέτρι-
νες αντηρίδες και
τα μικρά ανοιγματα

Εικ. 43.

Σχ. 3.

-46-

ΠΡΟΒΟΥΛΙΟ ΝΕΟΥ

ΑΒΕΑΜΕΝΗ

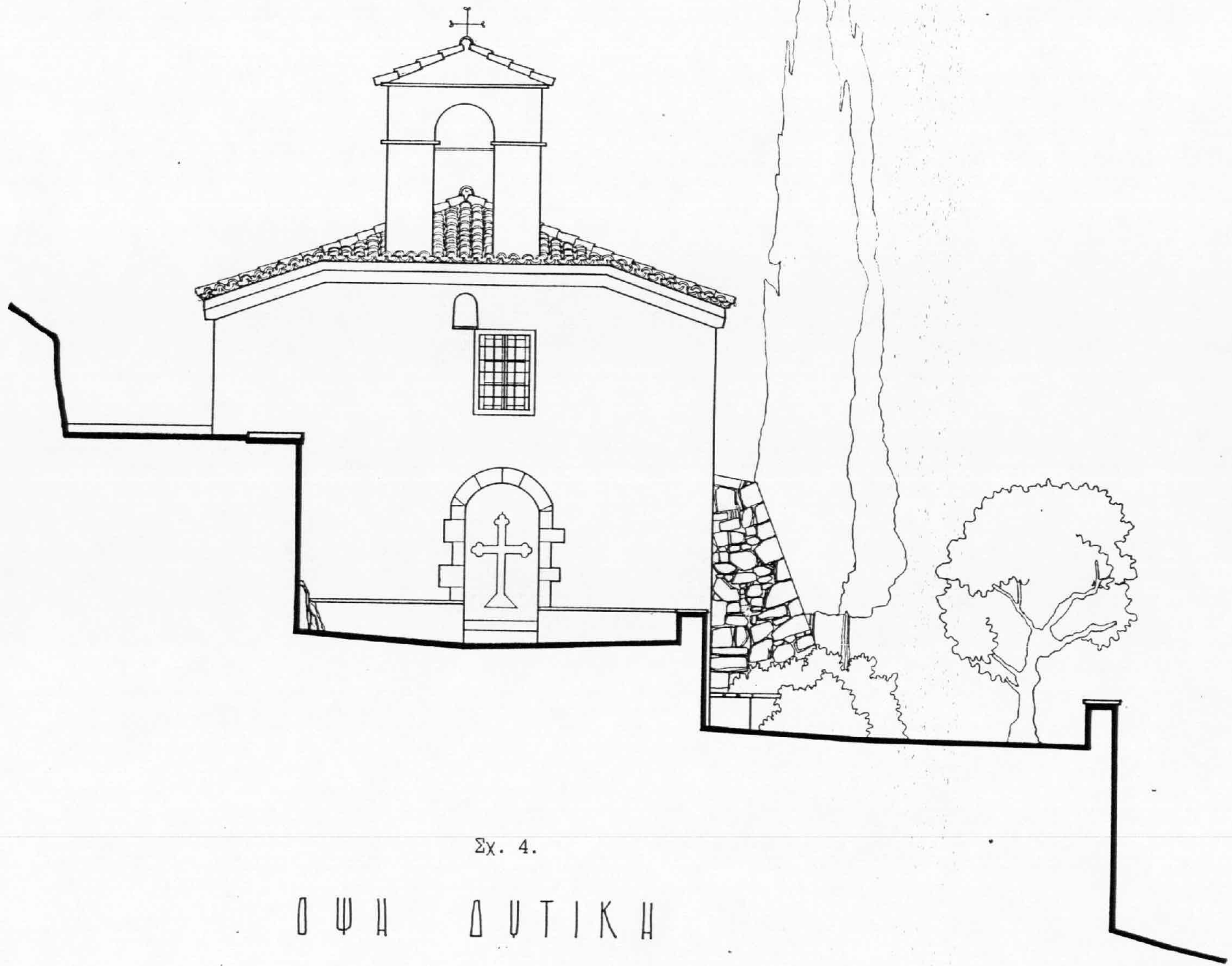
ΣΤΕΓΑΣΜΕΝΗ ΛΙΣΤΡΑ

ΚΑΤΨΗ ΚΤΙΡΙΟΥ ΕΙΣΟΔΟΥ (ΠΥΛΩΝΑ)

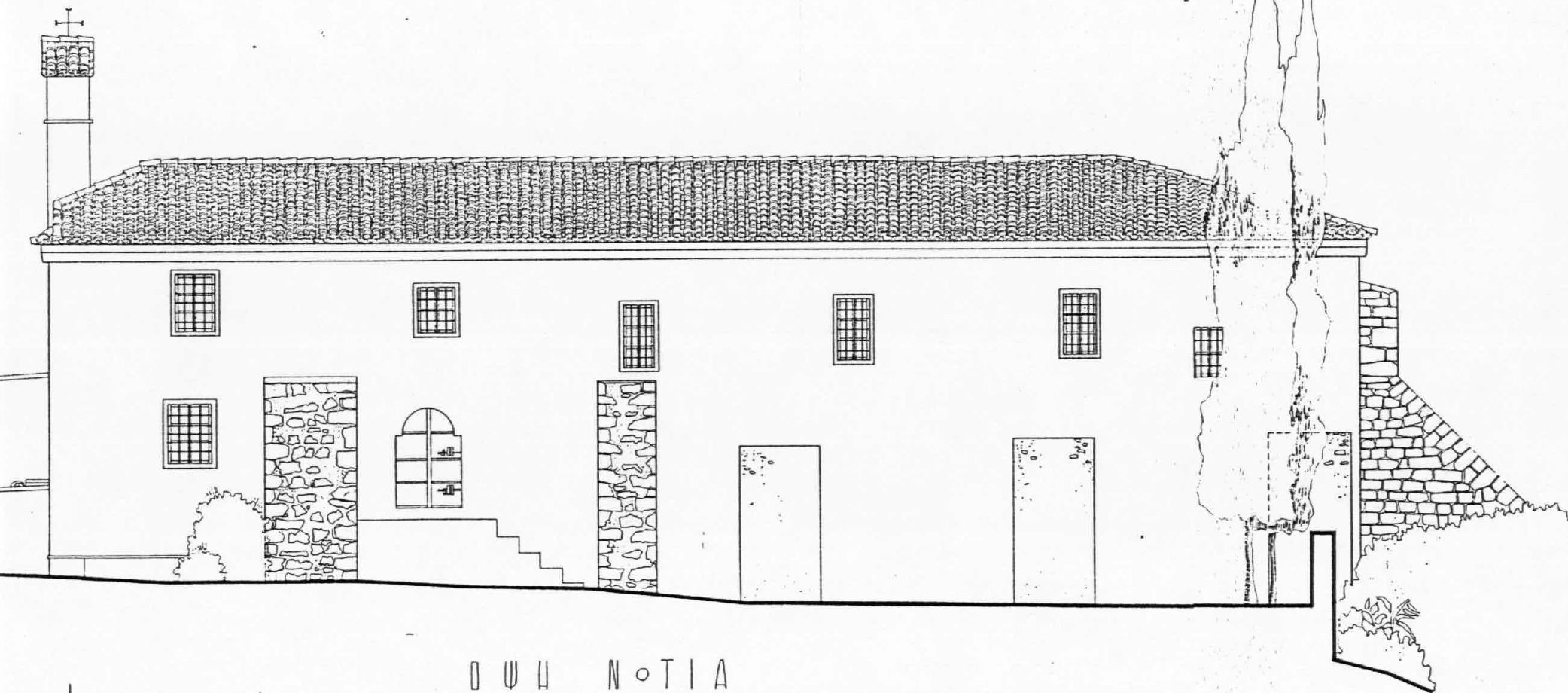
ΟΨΗ ΚΤΙΡΙΟΥ ΕΙΣΟΔΟΥ (ΠΥΛΩΝΑ)

-47-

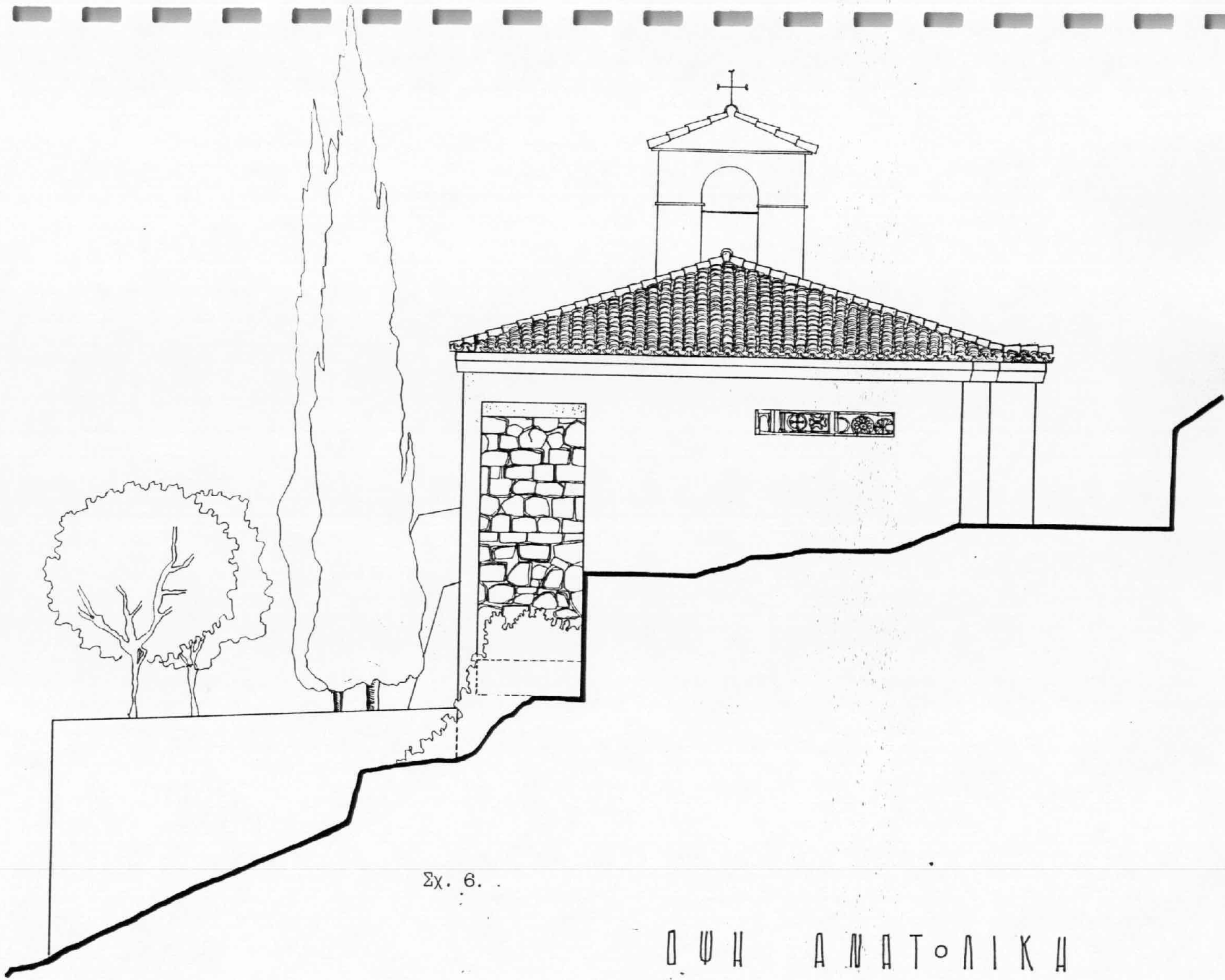

Σχ. 4.

Ο Ψ Η Δ Ο Τ Ι Κ Η

ΟΨΗ ΝΟΤΙΑ

Σχ. 6.

ΟΨΗ ΑΝΑΤΟΛΙΚΑ

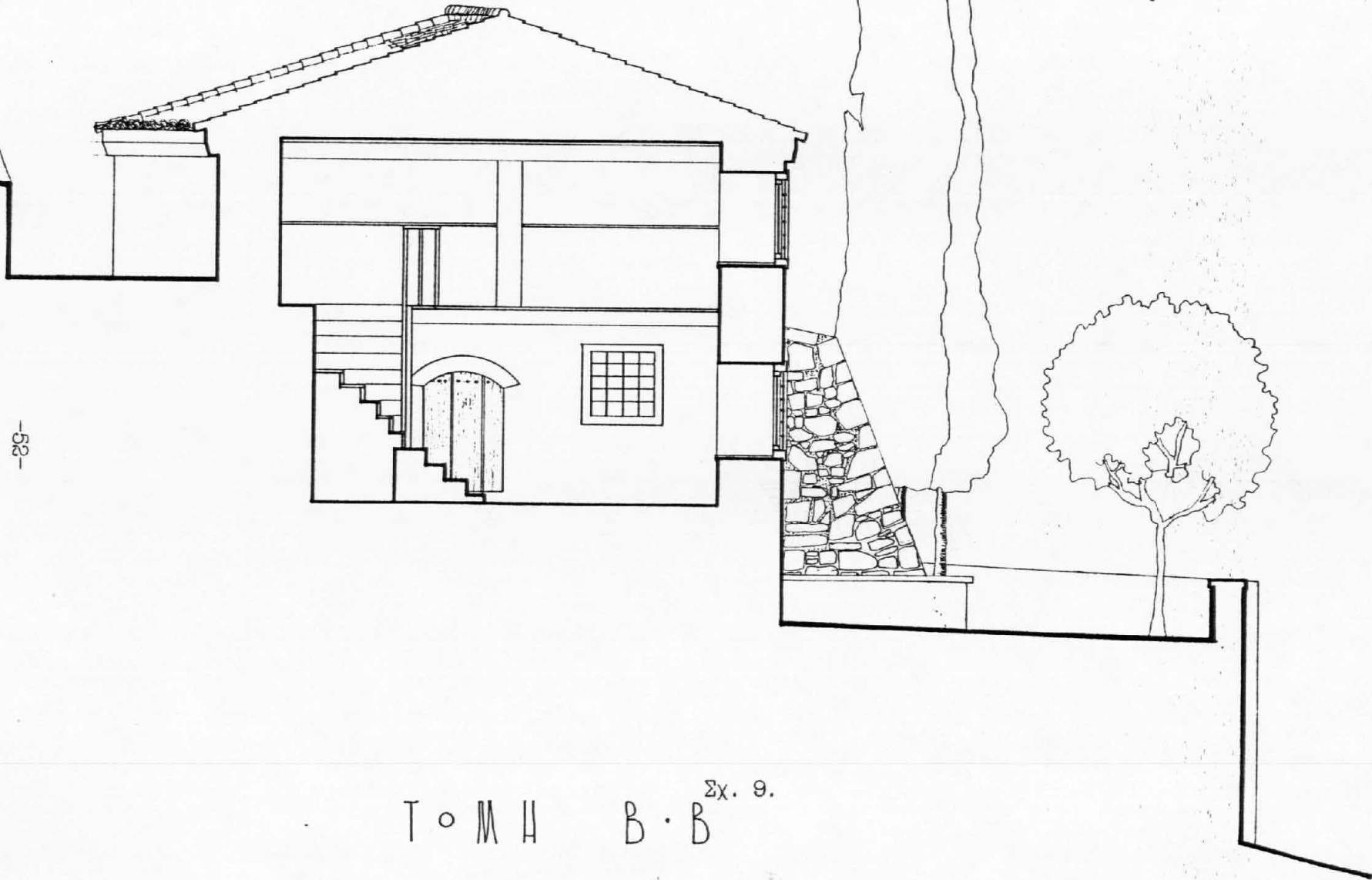

-61-

Το ΜΗ Α·Α

Σχ. 8.

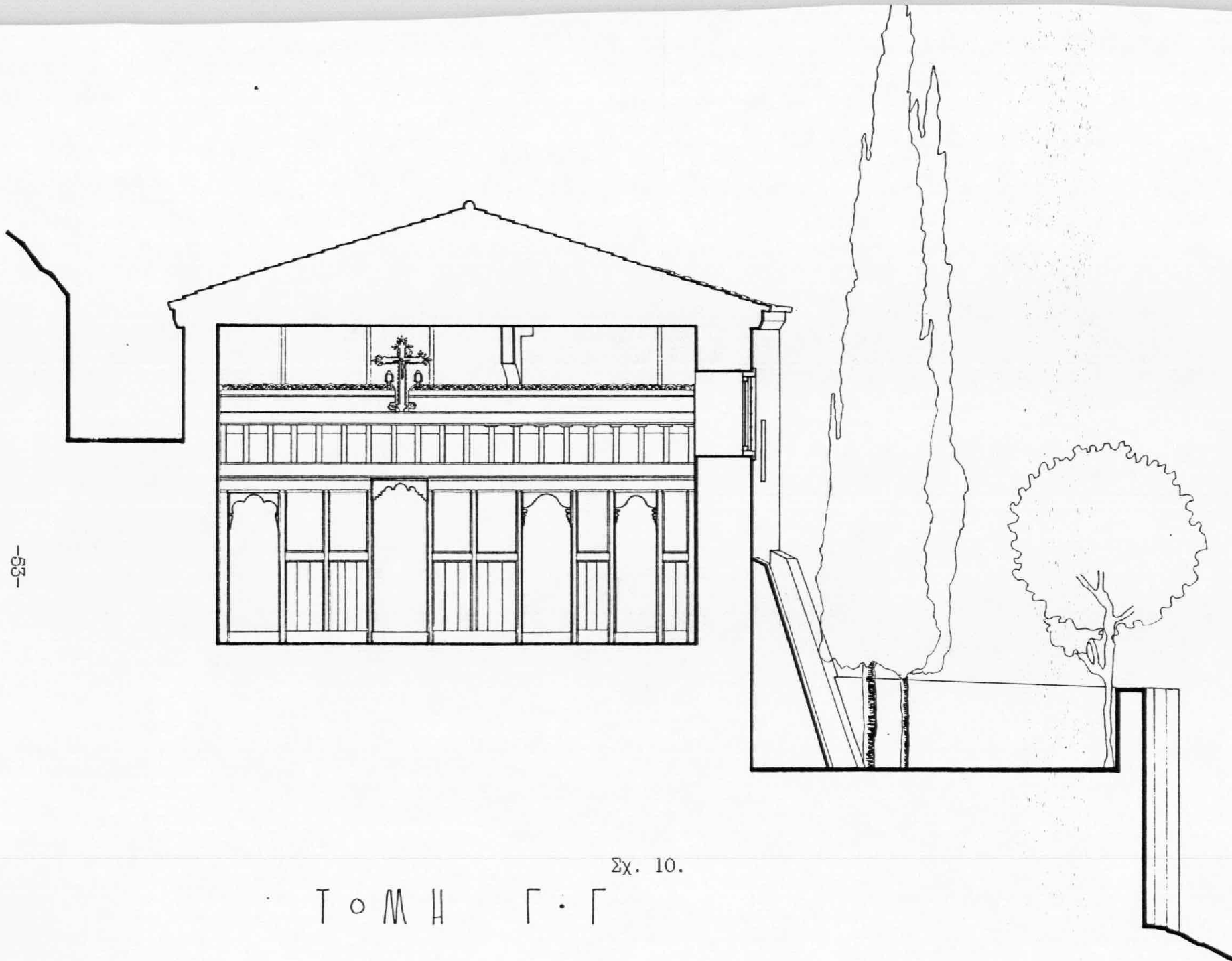
-52-

ΤΟΜΗ Β·Β Σχ. 9.

0 05 1

-53-

Σχ. 10.

Το Μ Η Γ· Γ

Τυπολογία

Η εκκλησία της Παναγίας "Αρχοντικής" κατατάσσεται τυπολογικά στις ξυλόστεγες βασιλικές με δύο άνισα κλίτη. Μεγάλη ανάπτυξη παίρνει κατά την Τουρκοκρατία ο απλούστερος από τους τύπους, η β α σ ι λ ι κ ή [30]. Μονόκλιτες ή τρίκλιτες βασιλικές, που καλύπτονται με στέγη ξύλινη ή καμάρα μεγέθους συνήθως μικρού, βρίσκονται σε μεγάλο αριθμό σ'όλη την χώρα με παραλλαγές, όπως είναι η β α σ ι λ ι κ ή δ ί κ λ ι τ η - ξ υ λ ό σ τ ε γ η . Πολλές ξυλόστεγες βασιλικές της Τουρκοκρατίας, κάτω από την στέγη έχουν και ξύλινη οροφή, συνήθως διακοσμημένη.

"...Είναι πάντως γεγονός ότι η εκκλησιαστική αρχιτεκτονική των πρώτων αιώνων μετά την Αλωση επεκτείνει τους τρόπους δομής και κατασκευής, τις μορφές, τους τύπους, καθώς και τους τρόπους διακοσμήσεως του Βυζαντίου και εκφράζει (όπως και η σύγχρονή της ζωγραφική) τον συντηρητισμό της επίσημης εκκλησίας..... Όπως και στις άλλες τέχνες (κυρίως στην ζωγραφική), έτσι και εδώ τα έργα των παλαιότερων περιόδων είναι τα πρότυπα που επαναλαμβάνονται, όσο καλύτερα το επιτρέπουν οι συνθήκες και τα μέσα.

Όσο όμως παρνοούν τα χρόνια η παράδοση θα εξασθενίσει, η τεχνολογία θα ξεπέσει και νέα στοιχεία από την ανώνυμη αρχιτεκτονική θα αρχίσουν να επηρεάζουν την εκκλησιαστική. Θα δημιουργηθούν έτσι ωρισμένες ιδιομορφίες τοπικού χαρακτήρος οι οποίες σε οψιμώτερη εποχή θα δεσπόζουν σαν ιδιαίτερα γνωρίσματα όχι άσχετα με τοπικά υλικά, κλιματολογικές συνθήκες, παραδόσεις συνήθειες των μαστόρων ή ξένες επιδράσεις." [31]

Πολλοί πρέπει να είναι οι λόγοι για τους οποίους επικράτησε ο τύπος της βασιλικής. Κατ'αρχήν γιατί την περίοδο του 18ου αιώνα που εξετάζουμε, έγιναν διάφορες παραχωρήσεις απο μεριά του οθωμανικού κράτους [32] και κατά συνέπεια βελτιώθηκαν οι όροι διαβίωσης και τα οικονομικά των υπόδουλων χριστιανών. Ο τύπος της βασιλικής έδινε την δυνατότητα για γρήγορη, εύκολη και φθηνή κατασκευή.

[30]. Χ.Θ.Μπούρας, ο.π. [22], σελ.338

[31]. Χ.Θ.Μπούρας, ο.π. [22], σελ.335-336

[32]. Β.Βαρούδη-Τηρέλλη, ο.π. [19], σελ.115

IV. ΔΙΑΚΟΣΜΟΣ

Εσωτερικός Διάκοσμος

Ενώ εξωτερικά η εκκλησία παρουσιάζεται λιτή στη μορφή και απλή στη κατασκευή, εσωτερικά εντυπωσιάζει ο πλούσιος διάκοσμός της. Τοιχογραφίες καταλαμβάνουν όλες τις ελεύθερες εσωτερικές επιφάνειες τόσο του κυρίως ναού όσο και του ιερού, με αποτέλεσμα να δημιουργείται ένας επιβλητικός εσωτερικός χώρος.

Το τέμπλο καταλαμβάνει όλο το πλάτος του ναού και είναι ευθύγραμμο. "...Είναι τυπικό δείγμα ξυλόγλυπτου τέμπλου της εποχής της Τουρκοκρατίας." [33], με κύρια χαρακτηριστικά το μεγάλο σχετικά ύψος, μορφολογικά την τριπλή διάρθρωση της επιφάνειας σε βάση, κορμό και στέψη και τον ανάγλυφο διάκοσμο, εδώ όχι και τόσο πλούσιο (εικ. 44 - 50

Ο κορμός χωρίζεται με ξύλινους κιονίσκους σε δέκα (10) διάχωρα στα οποία περιλαμβάνονται και οι πύλες του ιερού. Στην κάτω ζώνη, τα διάχωρα έχουν ξύλινα θωράκια (κατάκοσμο) ενώ στην πάνω ζώνη είναι οι εικόνες του τέμπλου [34].

Οι κιονίσκοι στηρίζουν το "επιστύλιο" που εξέχει του κορμού και πάνω από αυτό υπάρχει η "ζωφόρος" με εικονίδια που έχουν για θέμα το "δωδεκάορτο". Ψηλότερα υπάρχει γείσο απλό στη μορφή, κεκλιμένο που εξέχει της ζωφόρου και αποτελείται από τρεις ζώνες, της τελευταίας με ημικυκλικό διάτρητο διακοσμητικό. Πάνω από την κεντρική Πύλη του ιερού βρίσκεται "μέγας σταυρός" (εικ. 51).

Ο δεσποτικός θρόνος είναι ξυλόγλυπτος με λιτή αλλά επιμελημένη κατασκευή και διάκοσμο. Ξεχωρίζει η εικονογράφηση στους ταμπλάδες της πλάτης, εσωτερικά, με το συμβολικό ψυτικό θέμα και τα δύο κυπαρίσια εκατέρωθεν. Επιστέφεται με ξύλινο ψευδοτρουλίσκο (εικ. 52).

Ομοιας τεχνοτροπίας είναι και το προσκυνητάρι το οποίο είναι κινητό και βρίσκεται στη δυτική πλευρά του κυρίως ναού, στην αρχή της κιονοστοιχίας.

[33]. Χ.Θ.Μπούρας, ο.π. [22], σελ.338

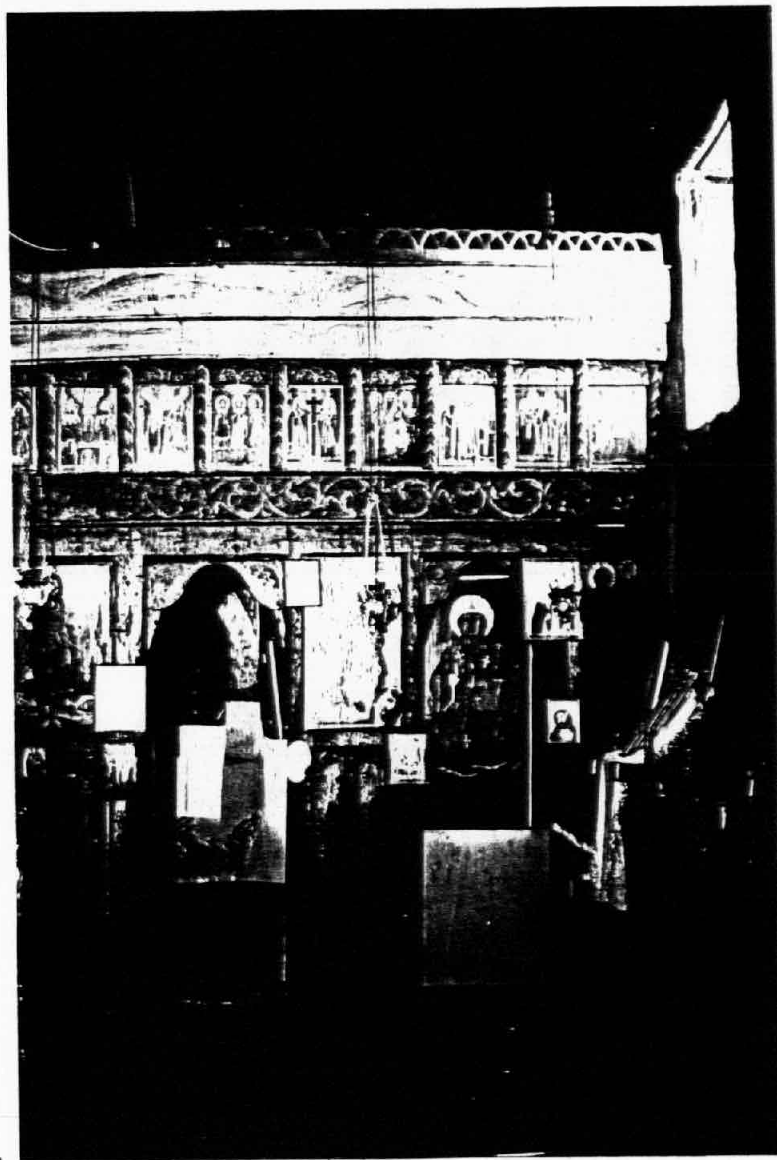
[34]. Χ.Θ.Μπούρας, ο.π. [22], σελ.338, "...Τα ξυλόγλυπτα τέμνα φαίνεται ότι σαν αφιέρια είχαν την Κρήτη, γενικεύθηκαν όμως αργότερα σ'όλη την Ελλάδα και ακόμα και στις Βαλκανικές χώρες.

Εικ. 44. Το "Τέμπλο".

Το τέμπλο.
(λεπτομέρειες)

Εικ. 45. Εικ. 46.

το τέμπλο
(λεπτομέρειες)

Εικ. 47. Εικ. 48.

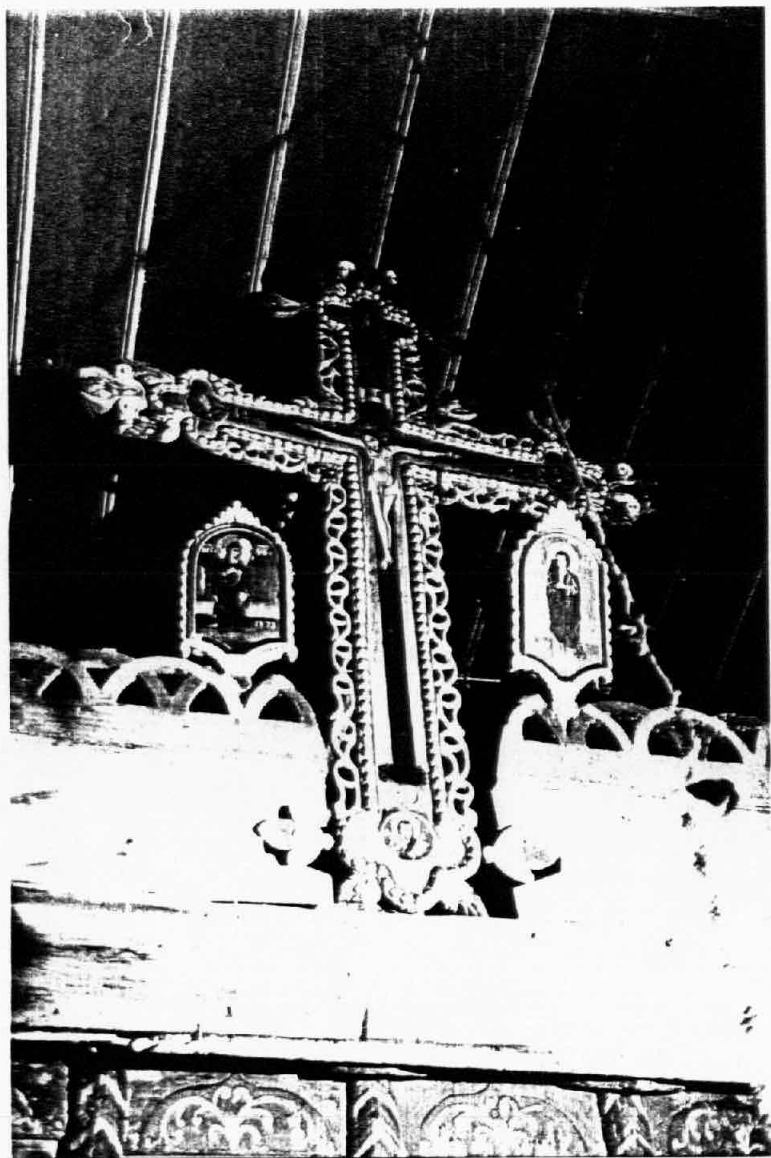

Εικ. 49.

Το τέμπλο. Λεπτομέρειες από τα υπέρθυρα.

Εικ. 50.

Τέμπλο.
Ο "Μέγας Σταυρός"

Εικ. 51.

Ο "Δεσποτικός
Θρόνος"

Εικ. 52.

Οι τοιχογραφίες του εσωτερικού χώρου του κυρίως ναού και του ιερού, είναι αξιόλογες [35], και με πλούσιο εικονογραφικό πρόγραμμα. Οποσδήποτε η έρευνα των τοιχογραφιών δεν είναι θέμα αυτής της μελέτης, απλά θα σημειώσουμε κάποιες παρατηρήσεις. Από το ύψος των στασιδίων και μέχρι την οροφή, η εκκλησία, εσωτερικά του κυρίως ναού, είναι κατάγραφο από τοιχογραφίες, οι περισσότερες από τις οποίες σώζονται σε αρκετά καλή κατάσταση. Στον κεντρικό χώρο, στην βορεινή και νότια πλευρά, υπάρχουν τεσσereis αγιογραφικές ζώνες (εικ. 53, 54). Στην πρώτη ζώνη, από κάτω, που είναι και η μεγαλύτερη απεικονίζονται ολόσωμοι άγιοι. Το ύψος της ζώνης αυτής φθάνει μέχρι τις ποδιές των παραθύρων στην νότια πλευρά [36].

Στην αμέσως επόμενη ζώνη, που είναι και η πιο στενή παρουσιάζονται σε μικρότερη κλίμακα μπούστα αγίων ("στηθάκια") που περιβάλλονται από φυτικό διάκοσμο (άμπελος).

Οι δύο παραπάνω ζώνες απεικονίζουν θέματα από την Καινή Διαθήκη και την Ιερά Παράδοση. Οι εικόνες αυτές, όπως είναι διατεταγμένες η μία μετά την άλλη σε κάθε ζώνη και με την ενότητα των θεμάτων (τουλάχιστον της πρώτης. εικ. 55, 56), μοιάζουν με κινηματογραφική ταινία [37].

Στο τελείωμα των τοίχων, στο σημείο επαφής με το ταβάνι της οροφής υπάρχει λεπτή ζώνη, δημιουργώντας αρμοκάλυπτρο από σοβά με φυτικό διάκοσμο ("κλάρα") [38].

Στο κάτω τμήμα των τοίχων και πίσω από τα στασίδια, υπάρχει γεωμετρικό διακοσμητικό σε μορφή "X".

[35]. Το "Ιλιάρι", επίσημη Τούρκικη Δικαστική απόφαση που εκδόθηκε στις αρχές του 18ου αιώνα, προϋποθέτει την αγιογράφιση ορισμένων ναών ή μονών της περιοχής, κατά την περίοδο αυτή, όπως την Μονή Αγάθωνος (Θ.Αθ.Λαΐνας, "Ιερά Μονή Αγάθωνος") Πιθανόν στα πλαίσια αυτών των παραχωρήσεων να αγιογραφήθηκε και ο ναός της Αρχοντικής.

[36]. Οι τοιχογραφίες του είναι επαρχιακής τέχνης, πλην όμως αρκετά καλές και με δεξιότεχνη πλαστικότητα. Με έντονη διάθεση για χρωματικές αντιθέσεις με ψυχρές και θερμές γκάμες χρωμάτων, όχι μόνο στα πρόσωπα αλλά και σε άλλα σημεία των εικόνων. Το φόντο τους είναι πολύ σκούρο, ίσως και εντελώς μαύρο όπως συνήθιζαν οι ζωγράφοι της περιόδου αυτής, συμβολίζοντας έτσι την Τούρκικη σκλαβιά. Πιθανόν όμως να είναι και καθαρά εικαστικοί οι λόγοι, για να προβάλλονται περισσότερο οι φιγούρες και το θέμα της εικόνας, με τις τονικές αντιθέσεις. Τα φωτοστέφανα των αγίων είναι ανάγλυφα γύψινα με διακοσμητικό και με ανοικτή ώχρα στο χρώμα, συμβάλλοντας και αυτά στην λάμψη των μορφών.

[37]. Οι μικρές κλίμακες των παραστάσεων αυτών, δείχνουν την πρόθεση του ζωγράφου να απεικονίσει όσο γίνεται περισσότερα θρησκευτικά θέματα, προς κατανόηση της χριστιανικής λατρείας από τους πιστούς, που την εποχή εκείνη, λίγοι θα ήξεραν να διαβάζουν. Ήταν δηλ. κάτι σαν εικονογραφημένο Ευαγγέλιο ή Μηνολόγιο που αποδίδει οπτικά, όσα κανείς δεν μπορεί να διαβάσει με γράμματα.

[38]. Πιθανόν να έγινε σε μεταγενέστερη περίοδο για να καλύψει ανωμαλίες από επισκευή της στέγης.

Το δυτικό τμήμα του κυρίως ναού και κάτω από τον γυναικωνίτη, διαφοροποιείται ως προς τον εικονογραφικό διάκοσμο (εικ. 57, 58, 59). Εδώ οι τοιχογραφίες είναι πιο λαϊκής τεχνοτροπίας και έχουν θέματα κυρίως από την Παλαιά Διαθήκη. Υπάρχουν όμως και μπούστα αγίων στα εσωτερικά των παραθύρων καθώς και η τοιχογραφία με τον τάφο του Μ.Αλεξάνδρου στο υπέρθυρο της πόρτας που σχετίζεται με τον διπλανό ολόσωμο Αγ.Σισώι (πολύ γνωστή εικονογραφία).

Το διακοσμητικό στο κάτω τμήμα του τοίχου, συνεχίζει και εδώ όπως και στον υπόλοιπο ναό.

Σημαντικό στοιχείο είναι η ύπαρξη της αγιογραφικής επιγραφής πάνω από την πόρτα της νότιας πλευράς που περιβάλλεται με πλούσια διακόσμηση (εικ. 60).

Όπως στον κυρίως ναό, έτσι και στο ιερό υπάρχει πλούσιο εικονογραφικό πρόγραμμα (σύμφωνα με τα πρότυπα της βυζαντινής αγιοκατάταξης).

Εδώ δεσπόζει η τοιχογραφία της "Πλατυτέρας" στην κεντρική κόγχη και "η Άκρα Ταπεινώσις" στις μικρότερες κόγχες (εικ. 38, 39, 41).

Κατά τ'άλλα και εδώ υπάρχουν τέσσερις αγιογραφικές ζώνες στη βορεινή και ανατολική πλευρά (εικ. 61, 62).

Στο δεξιό μέρος, στο παρεκκλήσιο του Αγ.Ανδρέα, υπάρχει και εδώ μία αγιογραφική ενότητα με την διαμόρφωση τριών και τεσσάρων ζωνών αντίστοιχα στον ανατολικό και νότιο τοίχο (εικ. 40, 63).

Στο χώρο του ιερού οι ψηλότερες αγιογραφικές ζώνες εικονογραφούνται πιο ελεύθερες στην σύνθεσή τους και πιο ζωγραφικές.

Ολόκληρος ο εικονογραφικός διάκοσμος με την ποικιλία των θεμάτων και το "παίξιμο" των όγκων του ανατολικού τοίχου εντυπωσιάζουν τον επισκέπτη.

Τέλος πρέπει να αναφερθεί ότι πλούσιο ζωγραφικό διάκοσμο συναντάμε στις περισσότερες εκκλησίες της Στερεάς Ελλάδος εκείνης της εποχής. Ο αγιογράφος της εκκλησίας της "Αρχοντικής", δεν αναφέρεται σε κάποια επιγραφή του ναού. Όμως γεγονός είναι, ότι ανήκει στην ίδια σχολή με τους περισσότερους αγιογράφους της περιόδου αυτής, που εργάστηκαν στην περιοχή της Στερεάς Ελλάδος και πιθανόν να είναι και ο ίδιος Στερεοελαδίτης ζωγράφος [39].

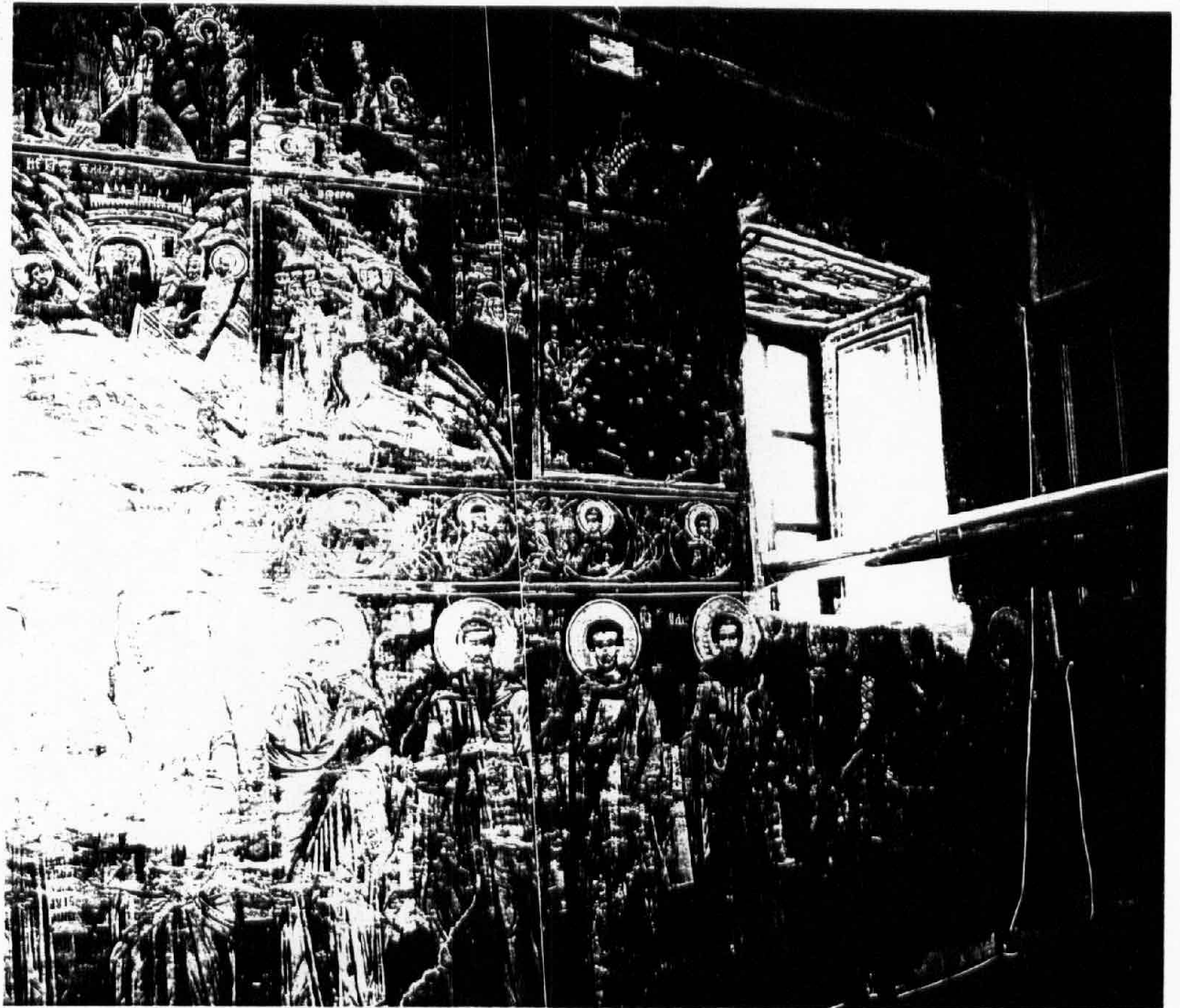
[39]. Β.Βαρούδη-Τηρέλλη, ο.π., σελ.108-109. "...αυτην την περίοδο στην Κεντρική Ελλάδα εμφανίζονται όχι μόνο Ηπειρώτες ζωγράφοι, αλλά και ντόπιοι Στερεοελαδίτες μεταξύ των οποίων και κάποιος Δημήτρης Αναγνώστης στην Μονή Ρεντίνας το 1719.

Οι τεχνίτες της Στερεάς προέρχονται από ορισμένα χωριά όπως το Σακαρέστι κοντά στο Βάλτο, τα Αγραφα και οι Δομianoί...Είναι βέβαιο ότι ο Μιχάλης Αναγνώστου που έκανε τις τοιχογραφίες στην εκκλησία του Αγ.Δημητρίου είχε κάποια συγγένεια ή με τον Δημήτρη Αναγνώστη ή με τον Γεώργιο Αναγνώστη, επομένως ήταν Στερεοελαδίτης ζωγράφος...."

Είναι γνωστοί και οι παρακάτω ζωγράφοι : ο Αγάπιος , ο Στέριος και ο Γεώργιος (1748), ο Δημήτριος από τους Δομianoύς (1789).

Πληροφορίες για την ζωγραφική των εκκλησιών στην περίοδο της Τουρκοκρατίας μας δίδουν :

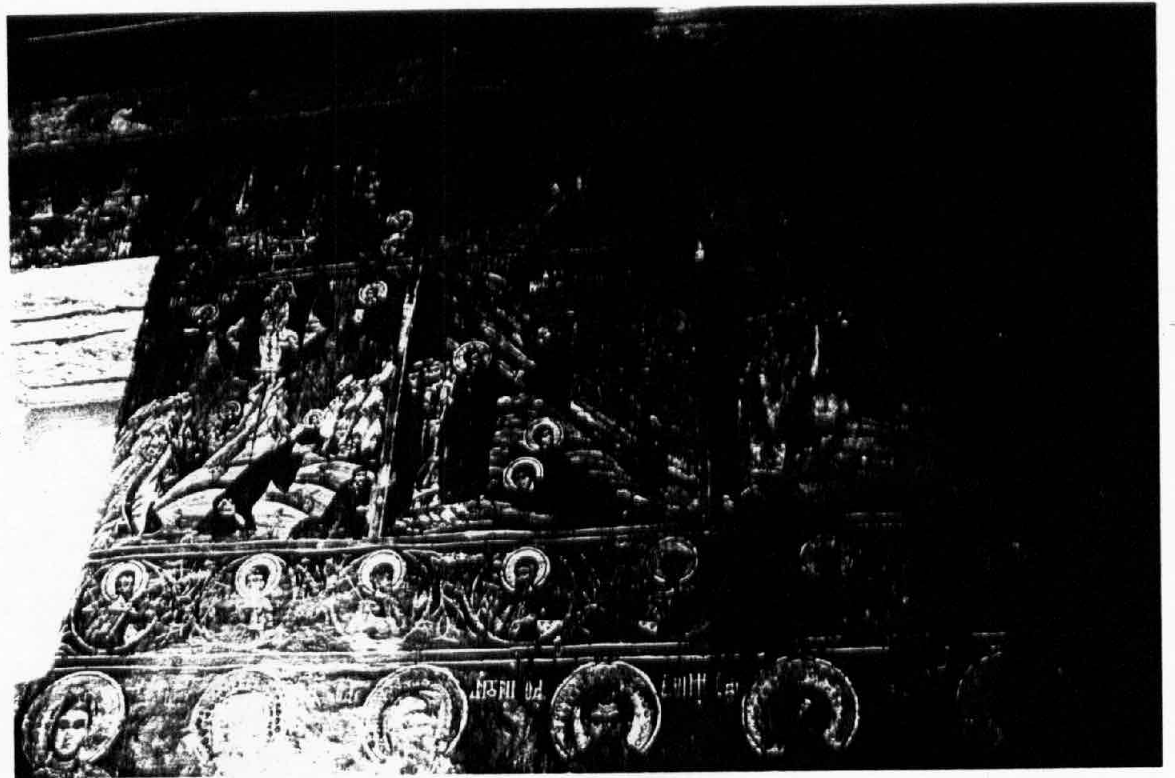
Μ.Χατζηδάκης, "Πνευματικός βίος και πολιτισμός 1669-1821, Η Τέχνη", Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τ.ΙΑ' 1975, σ.247-256.

Εικ. 53. Τοιχογραφίες νότιας πλευράς

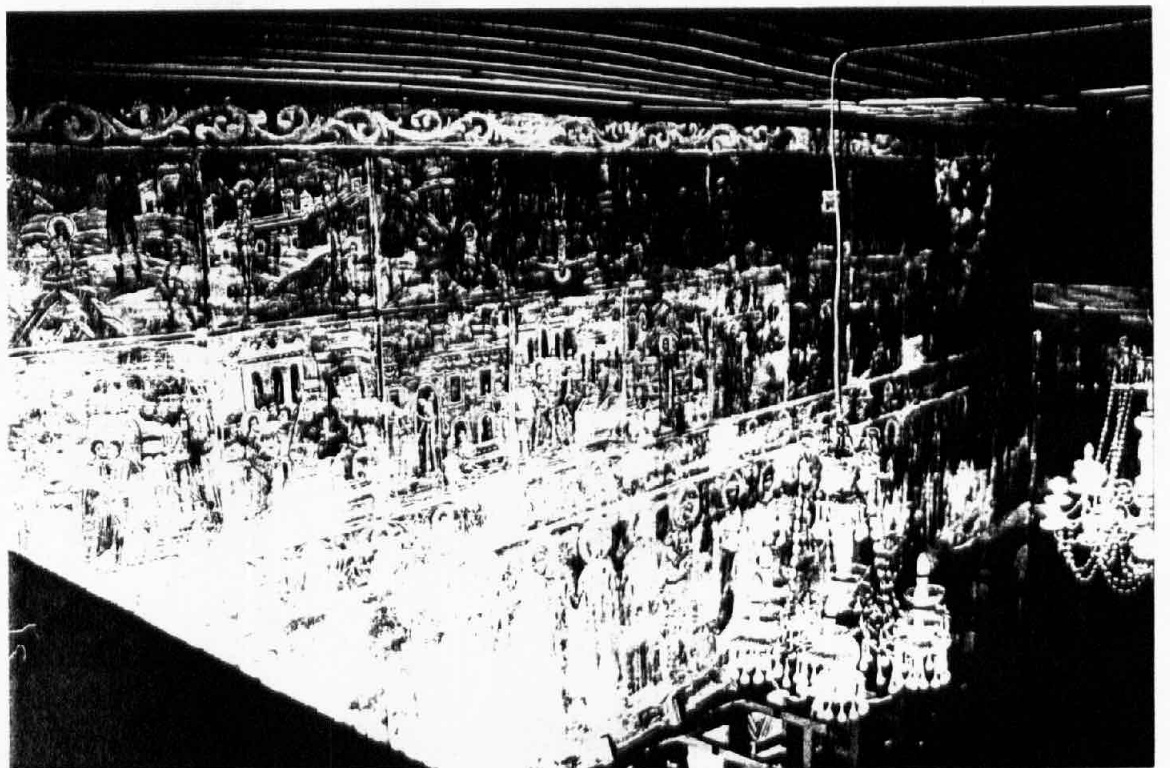
Εικ. 54. Τοιχογραφίες βόρειας πλευράς.

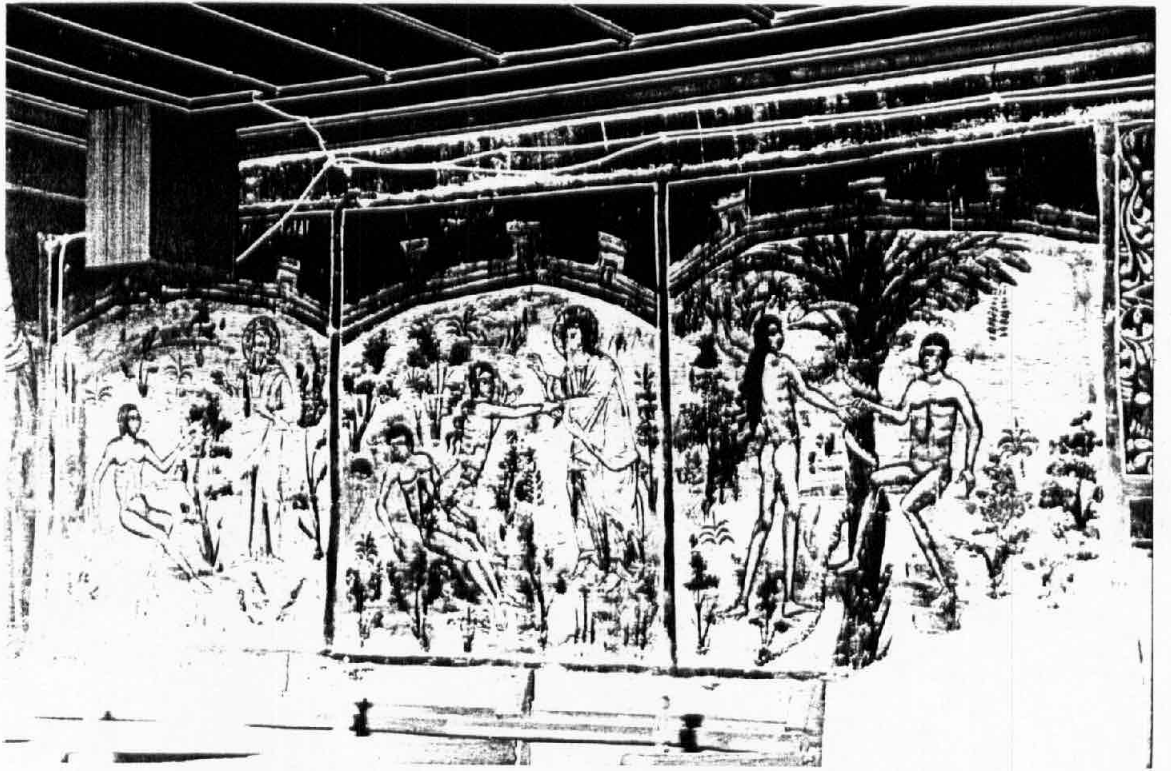

Εικ. 55.

Οι δύο ψηλότερες αγιογραφικές ζώνες και το διακοσμητικό τελείωμα.

Εικ. 56.

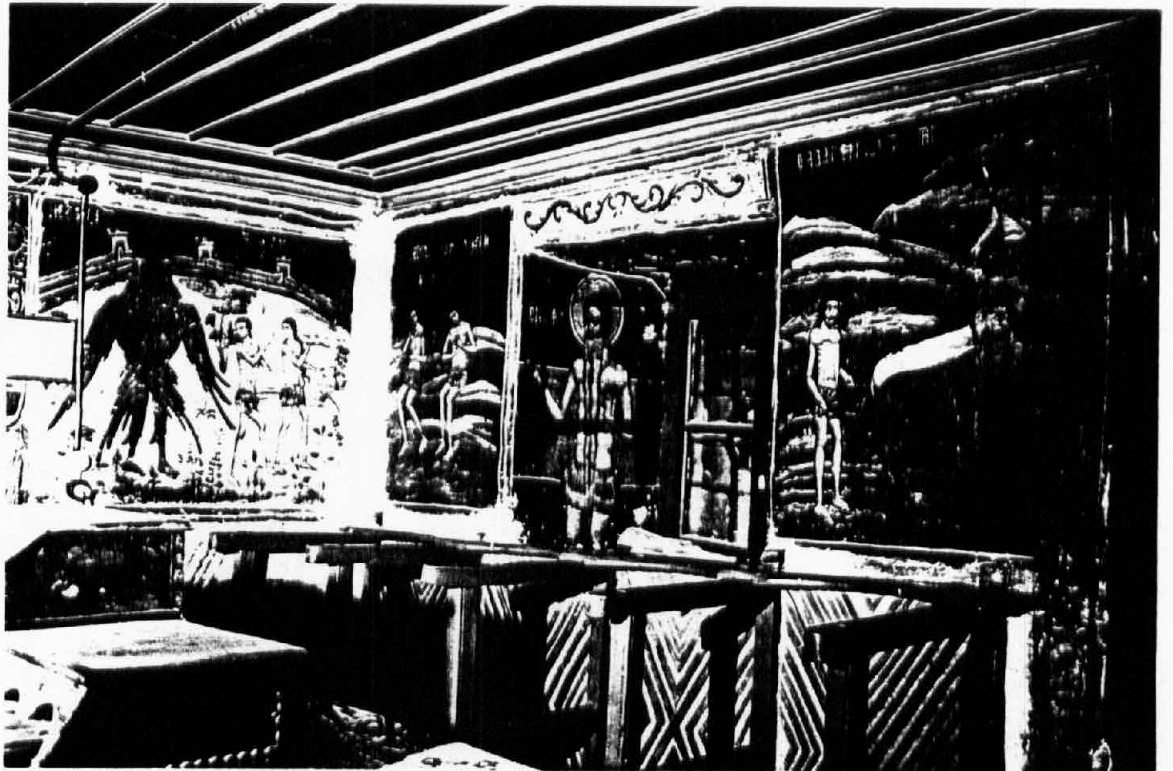

Εικ. 57.

Τοιχογραφίες της δυτικής πλευράς του κυρίως ναού

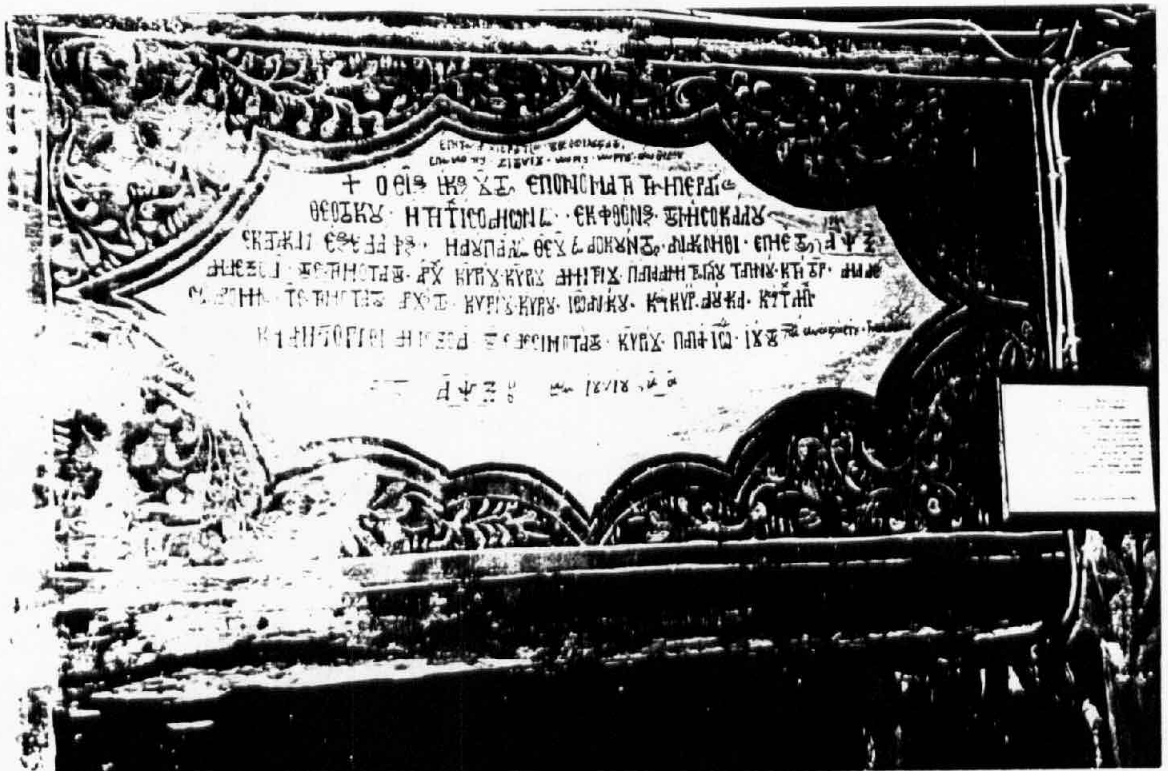
Εικ. 58.

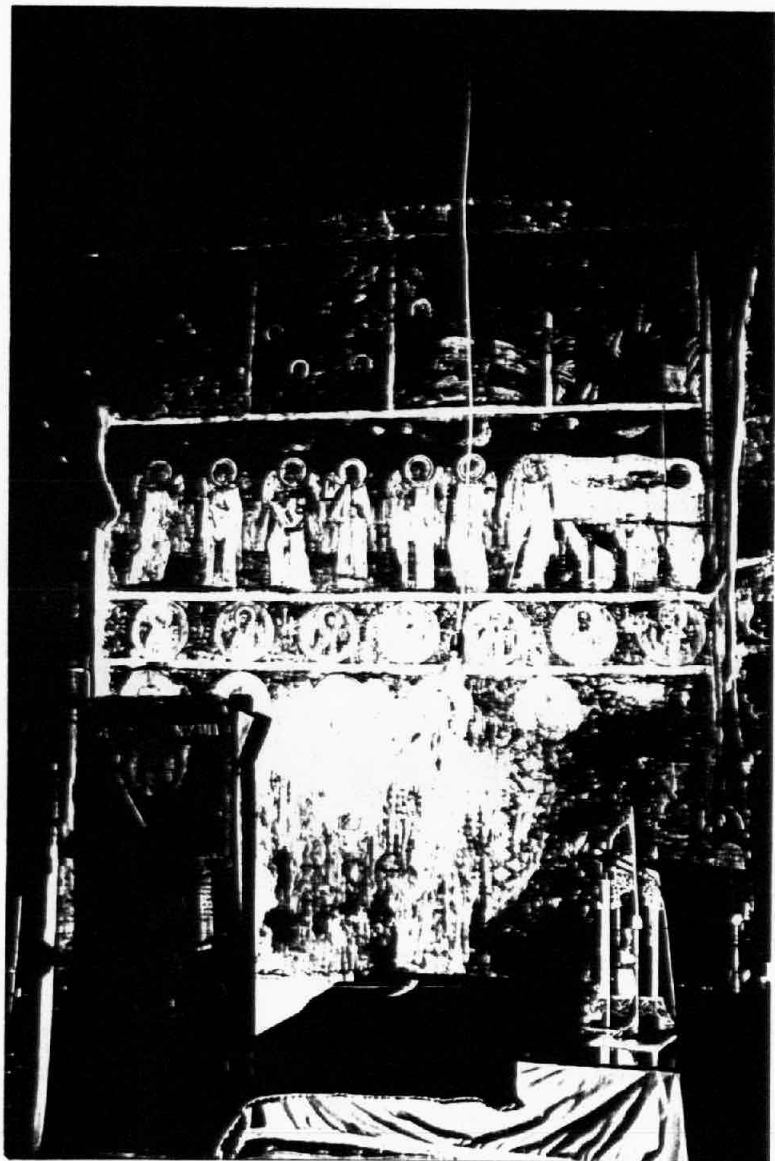

Εικ. 59. Τοιχογραφίες της δυτικής πλευράς του κυρίως ναού

Εικ. 60. Η αγιογραφική επιγραφή

Βόρεια
και
ανατολική
πλευρά ιερού.

Εικ. 61. Εικ. 62.

Εικ. 63.

Νότια πλευρά
ιερού.

Εικ. 64. Λεπτομέρεια από τον ανατολικό τοίχο του ιερού

Εικ. 65.

Λεπτομέρειες από
τοιχογραφίες της
νότιας και
βόρειας πλευράς.

Εικ. 66.

Εξωτερικός Διάκοσμος

Εξωτερικά ο ναός είναι ένας μακρύς οριζόντιος, περίπου ορθογώνιος όγκος, τον οποίο ποικίλει η δίριχτη κεραμοσκεπής στέγη. Η διάπλαση των εξωτερικών επιφανειών παρουσιάζει λιτότητα και φτώχεια. Η δυτική όψη διαμορφώνεται με την εξώθυρα, με εμφανή πέτρινο λαμπά με τοξωτό υπέρθυρο και το παράθυρο του γυναικωνίτη που βρίσκονται έκκεντρα τοποθετημένα ως προς το μέσον της όψης.

Στο μέσον της δυτικής όψης βρίσκεται μικρή κόγχη λίγο πιο κάτω από τη στέγη [40] και βέβαια το πέτρινο κώδωνοστάσιο στη θάλαση που δημιουργείται στη στέγη (εικ. 67).

Τη νότια όψη, μεγάλου ύψους λόγω του επικλινούς εδάφους και μεγάλου μήκους, διασκεδάζουν τα πέντε (5) μικρά ανοίγματα, άνισα τοποθετημένα το ένα από το άλλο, η χαμηλή τοξωτή είσοδος και πέντε (5) πέτρινες, διαδορετικής διατομής και ύψους, αντηρίδες.

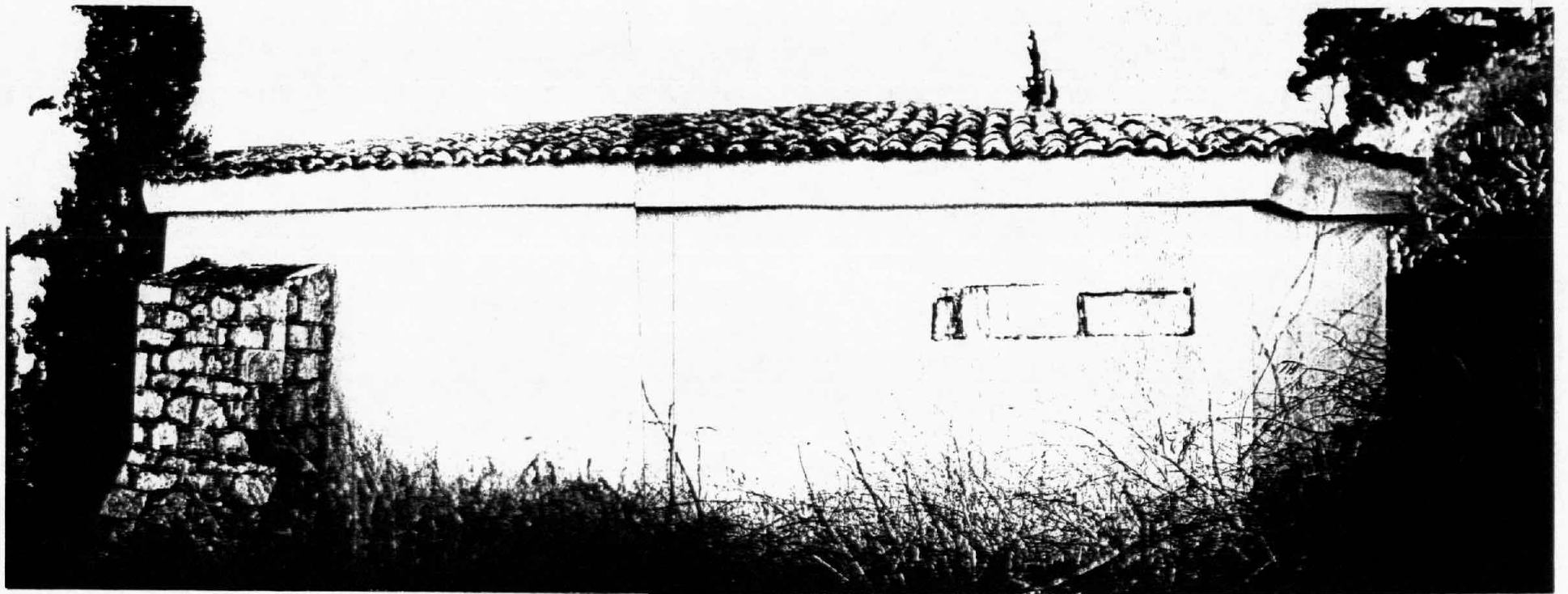
Την ανατολική όψη, ποικίλουν τόσο η τεράστια αντηρίδα στην νοτιοανατολική πλευρά, όσο και η ανάγλυφη οριζόντια πλάκα, εφαρμοσμένη πιθανά σε δεύτερη χρήση (εικ. 68). Επίσης υπάρχει μικρό, κατασκευαστικό σπάσιμο του τοίχου.

Η βόρεια όψη είναι όπως και η ανατολική, "τυφλή".

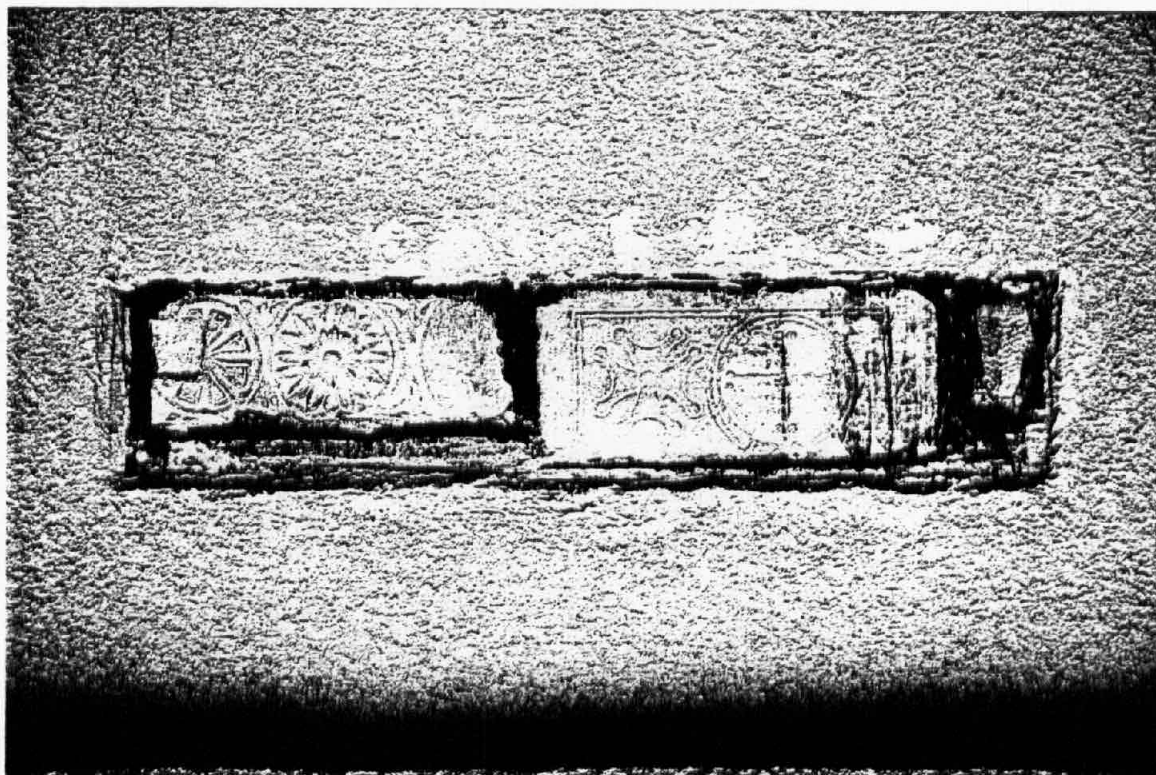
[40]. Παρόμοια κατασκευή ή τυφλό αφίδωμα ή εσοχή πάνω από εξώπορτες συναντάται σε ναούς της Τουρκοκρατίας, κάποιου φέρουνε επιγραφή ή αγιογραφία, όπως ο Αγ.Νικόλαος στο Χορευτό Πηλίου, όπως αναφέρει ο Αν.Πορτελάνος, ο.π. [18].

Εικ. 67. Δυτική και νότια όψη.

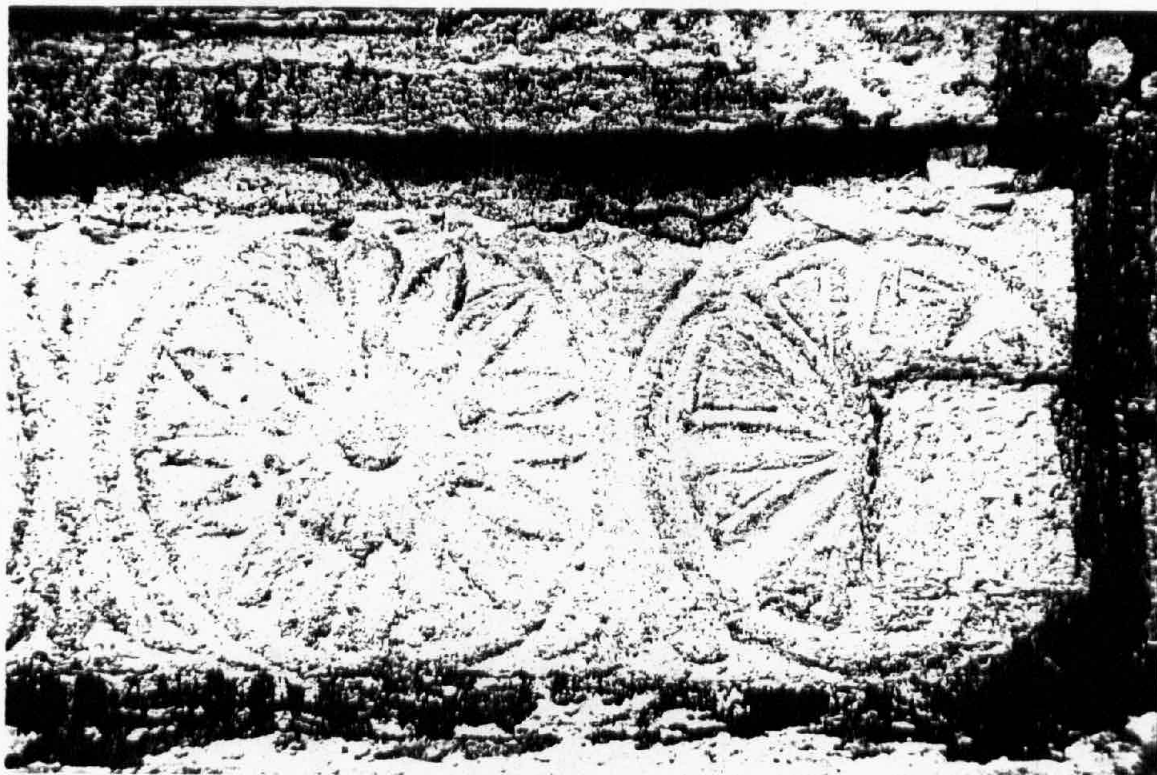

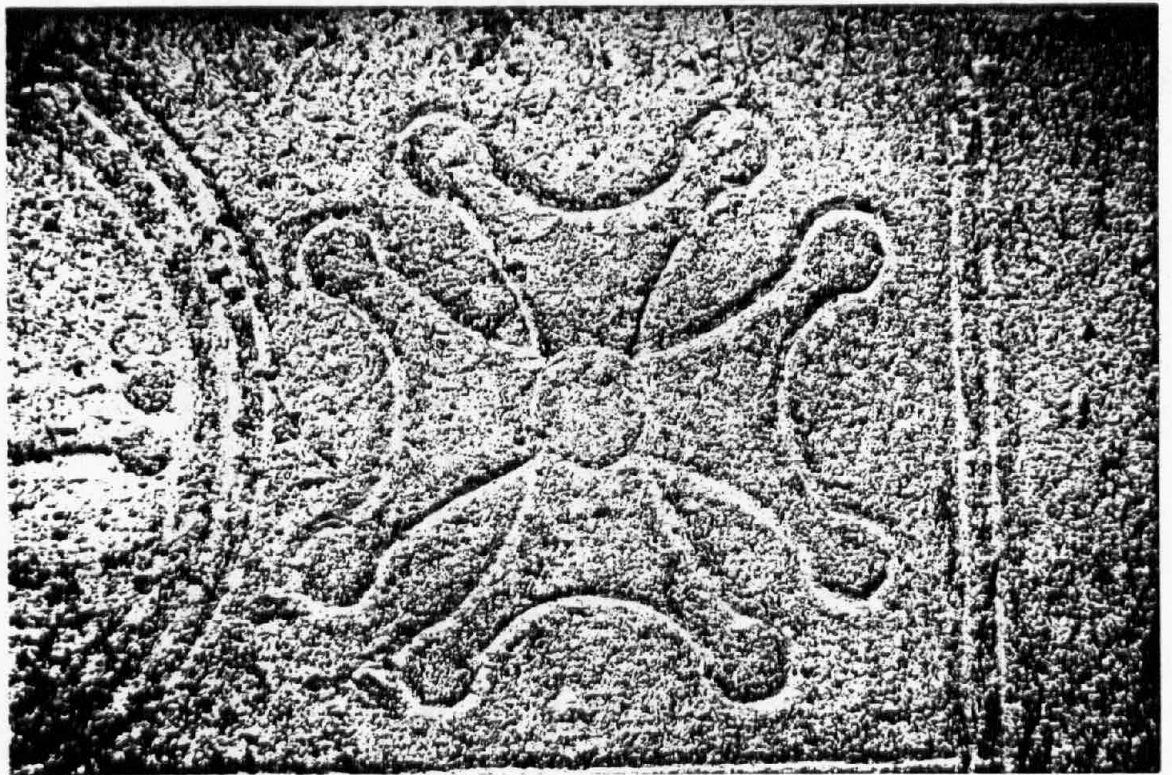
Εικ. 68. Ανατολική όψη.

Εικ. 69. Λιθανάγλυψη πλάκα ανατολικής πλευράς.

Εικ. 70. Λιθανάγλυφο, λεπτομέρεια

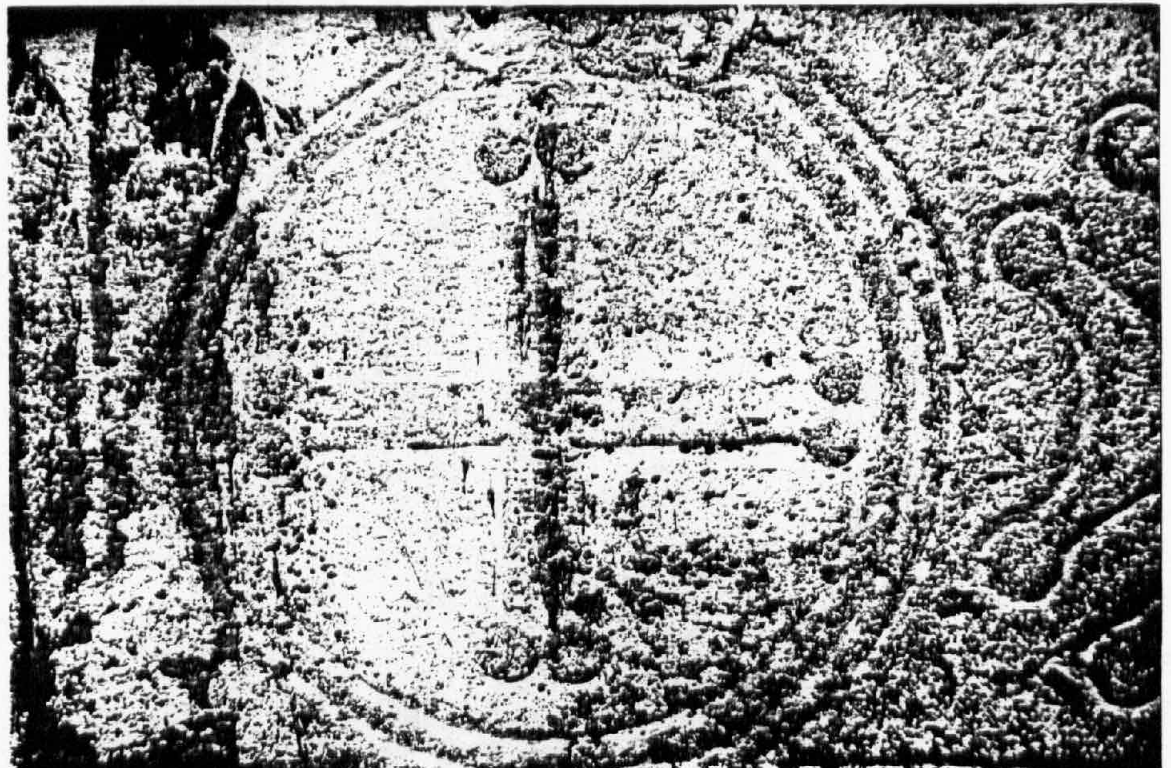

Εικ. 71.

Λιθανάγλυφο, λεπτομέρεια.

Εικ. 72.

V. ΟΙΚΟΔΟΜΙΚΕΣ ΦΑΣΕΙΣ - ΕΠΕΜΒΑΣΕΙΣ

Η εκκλησία αλλά και ο περιβάλλον χώρος έχουν υποστεί σε μεταγενέστερες εποχές διάφορες επεμβάσεις, με αποτέλεσμα να αλλοιωθούν κάποια μορφολογικά και λειτουργικά στοιχεία.

Η επισήμανση των επεμβάσεων αυτών και η διάκριση των οικοδομικών φάσεων βασίζεται :

1. Στην αξιολόγηση των στοιχείων που προκύπτουν από την ανάλυση της υπάρχουσας κατάστασης
 2. Στις επιγραφές και τις τοιχογραφίες που σώζονται
 3. Στα σχετικά πρόσφατα έγγραφα των υπεύθυνων υπηρεσιών
 4. Στην βιβλιογραφία, το φωτογραφικό υλικό και τις ανθρώπινες μαρτυρίες
-
1. Αξιολόγηση στοιχείων υπάρχουσας κατάστασης
 - A. Ο εξωνάρθηκας θεωρείται μεταγενέστερη προσθήκη. Αυτό συνηγούνται τα εξής κατασκευαστικά στοιχεία :
 1. Ο νάρθηκας χωρίζεται από τον κυρίως ναό με τοίχο πλάτους 70 εκ. περίπου. Στο μέσον του τοίχου αυτού βρίσκεται επιμελημένη ξύλινη, καρφωτή πόρτα με χαμηλό, πέτρινο, τοξωτό υπέρθυρο με όλα τα χαρακτηριστικά στοιχεία εξωτερικής πόρτας, της εποχής της Τουρκοκρατίας. Δεξιά και αριστερά της πόρτας βρίσκονται δύο παράθυρα, τα οποία όπως και τα εξωτερικά φέρουν σιδεριά ασφαλείας.
 2. Εσωτερικά ο βορεινός τοίχος του νάρθηκα, δεν αποτελεί συνέχεια του βορεινού τοίχου του κυρίως ναού. Επίσης στο γυναικωνίτη, όπως ήδη έχουμε αναφέρει, υπάρχει σπάσιμο στον βορεινό τοίχο καθ' ύψος του εγκάρσιου διαχωριστικού τοίχου του νάρθηκα. Οποσδήποτε υπήρχε δυσκολία στην εκσκαφή λόγω του βραχώδους και επικλινούς εδάφους στην πλευρά αυτή (εξωτερικά φαίνονται τμήματα συμπαγούς βράχου που εξέχουν του τοίχου. Αντίθετα εξωτερικά και σε ύψος 2.50 μ. περίπου από την στάθμη του ναού, ο τοίχος εμφανίζεται ενιαίος όπως και ο νότιος στην ίδια θέση.
 3. Δεν είναι εικονογραφημένος ο νάρθηκας (ούτε όμως και ο γυναικωνίτης) [41].
 4. Η ύπαρξη της πρώτης από δυτικά αντηρίδας, στο σημείο συνάντησης του νότιου με τον εγκάρσιο εσωτερικό τοίχο του νάρθηκα (αυτό προϋποθέτει την μεταγενέστερη κατασκευή του νάρθηκα και από την αντηρίδα).
 5. Η πόρτα της κυρίας, δυτικής εισόδου είναι σιδερένια, όχι ιδιαίτερα επιμελημένης μορφής και αρκετά ψηλότερη της εσωτερικής (ύψος 1.90 μ.) τοποθετημένη έκκεντρα στην κύρια όψη.

[41]. Πιθανόν να μην είχε αγιογραφηθεί όπως και σε άλλους ναούς της περιοχής π.χ. Αγ. Δημήτριος στο Μαυρίλο Φθιώτιδας.
"...Οι τοίχοι του νάρθηκα καλύπτονται από τοιχογραφίες σε σχήματα γεωμετρικά που μάλλον πρέπει να έγιναν σε μία μεταγενέστερη επέμβαση..." (Β. Βαρούδη-Τηρέλλη, ο.π. [19], σελ. 108).

Εδώ πρέπει να σημειωθεί ότι οι πρόσφατες επεμβάσεις στην επικερά-
μωση και τα επιχρίσματα [42], δεν αφήνουν πολλά περιθώρια σχετικών
παρατηρήσεων.

Μία ωστόσο αμφιβολία για τα παραπάνω, δημιουργείται από το γεγονός
της ύπαρξης του γυναικωνίτη ο οποίος όπως είπαμε προεξέχει στον
κυρίως ναό. Υπήρχε γυναικωνίτης και στο αρχικό κτίσμα ;

Και αν όχι, γιατί οι τοιχογραφίες στο δυτικό τμήμα του κυρίως ναού
(κάτω από την προεξοχή του σημερινού γυναικωνίτη), δεν συνεχίζουν
μέχρι την οροφή του βόρειου και νότιου τοίχου ;

Μήπως η προσθήκη του νάρθηκα έγινε αμέσως μετά την ολοκλήρωση του
αρχικού κτίσματος ;

Αν υποθέσουμε όμως, ότι έτσι είναι η κατάσταση, τότε το κωδωνοστά-
σιο και η θλάση στην δυτική πλευρά της στέγης θα είναι κατασκευές
σύγχρονες του νάρθηκα.

Β. Το παράθυρο στον τοίχο του ιερού, είναι μεταγενέστερη επέμβα-
ση. Αυτό φαίνεται από το χαμηλότερο ύψος και τις μικρότερες διαστά-
σεις του, σε σχέση με τα άλλα παράθυρα της νότιας όψης και βέβαια
έσωτερικά, από την καταστροφή των τοιχογραφιών, που διακόπτονται
απότομα γύρω από το άνοιγμα του παραθύρου (εικ. 63).

Γ. Οι αντηρίδες του νότιου και ανατολικού τοίχου είναι επίσης
μεταγενέστερα, πρόσθετα στοιχεία για να προστατέψουν τον ναό από
πιθανή ολίσθηση, λόγω του επικλινούς εδάφους. Πιθανόν να κατασκευά-
στηκαν και σε διαφορετικές εποχές αν κρίνουμε από τις διαστάσεις
τους, για την αντιμετώπιση πλευρικής κύρτωσης του νότιου τοίχου,
που είναι εμφανής [43].

Δ. Γενικά, σε διαφορετικές περιόδους, στο ναό έγιναν πολλές
μικροεπεμβάσεις όπως : αντικαταστάθηκε η παλιά, εξωτερική πόρτα του
νάρθηκα με άλλη σιδερένια που φέρει μεγάλο σταυρό στο κεντρο, όπως
επίσης και το ξύλινο βάθρο των στασιδίων στην δυτική και βόρεια
πλευρά του κυρίως ναού.

Αλλά έχουν γίνει και πρόσφατες επεμβάσεις (που προκύπτουν από
έγγραφο της 7ης Εφορείας Βυζαντινών Αρχαιοτήτων) όπως: αποχωμάτωση
και κατασκευή αποστραγγιστικής τάφρου στη βόρεια πλευρά του ναού
[44], ή επισκευές που χρειάστηκαν να γίνουν από βλάβες που υπέστη
ο ναός από τα έργα διανοίξεως (με χρήση εκκρηκτικών υλών !!!) του
περιφερειακού δρόμου του Κάστρου [45].

[42]. Οι τελευταίες επεμβάσεις έγιναν με έγκριση της 7ης Εφορείας
Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, το 1988.

[43]. Ο Τρ. Παπαναγιώτου, ο.π. [27], σελ.128, αναφέρει ότι ήταν
τρεις οι αντηρίδες στη νότια πλευρά. Μήπως είναι τόσο πρό-
σφατη η κατασκευή των άλλων δύο (μικρότερων) ; Σε έγγραφο της
αρμόδιας Εφορείας με θέμα "Περί του ναού της Παναγίας Αρχον-
ντικής Λαμίας" αναφέρεται ότι το μνημείο, είχε επισκευασθεί
κατά το παρελθόν και τότε είχαν ληφθεί προληπτικά μέτρα για
την προστασία του όπως π.χ. ενίσχυση αντηρίδων, κατασκευή
αποστραγγιστικής τάφρου στην βόρεια πλευρά του ναού κλπ.
Μήπως με το "ενίσχυση" εννοείτε η κατασκευή των επί πλέον
αντηρίδων ;

[44]. Έγγραφο (309/2-4-75) ΥΠ.ΠΟ., για την έγκριση των εργασιών.

[45]. Σχετικά είναι έγγραφο της Δ/σης Εσωτερικών, Τμήμα Αποκαταστά-
σεων της Νομαρχίας Φθιώτιδας, της ίδιας περιόδου, προς τον
Δήμο Λαμίας αλλά και της επιμελήτριας Βυζαντινών Αρχαιοτήτων
Βόλου, όπου αναφέρεται το γεγονός και προτείνονται άμεσα
μέτρα προστασίας του μνημείου.

Ε. Οι σημαντικότερες όμως επεμβάσεις, κατά την δική μας άποψη, γιατί έγιναν με την έγκριση και υπό την επίβλεψη της αρμόδιας Εφορείας Αρχαιοτήτων, προκλήθηκαν από τις τελευταίες επισκευές που έγιναν το 1988 και οι οποίες αλλοίωσαν πολλά μορφολογικά στοιχεία του ναού [46]. Έτσι η μορφή του περιμετρικού γείσου έχει αλλάξει, όπως φαίνεται και από παλαιότερες φωτογραφίες (εικ. 73, 74) [47]. Επίσης έχει επικαλυφθεί με επίχρισμα, στην νότια πόρτα, το τοξωτό σε εσοχή υπέρθυρο (εικ. 75, 76), ενώ στην δυτική πόρτα της εισόδου στο νάρθηκα έχουν αποκαλυφθεί οι παραστάδες και το τοξωτό υπέρθυρο (εικ. 73).

Στην είσοδο του στεγασμένου χώρου (πυλώνα) του περιβόλου, υπήρχε μέχρι πρόσφατα, ξύλινη πόρτα, με ξύλινο οριζόντιο πρέκι. Το ανώφλιο του ανοίγματος ήταν τοξωτό και από πάνω υπήρχε ανακουφιστικό αέτωμα με κεραμιδένιο γείσο (εικ. 77). Στην δεξιά πλευρά, του πυλώνα, όπως μπαίνουμε, υπήρχε άνοιγμα με ξύλινη αναδιπλούμενη πόρτα (πιθανόν για την ανακοπή των ισχυρων ανέμων). Με τις επεμβάσεις αυτές επικαλύφθηκε με επίχρισμα το τοξωτό ανώφλιο, καθώς και το κεραμιδένιο γείσο του ανακουφιστικού αετώματος, ενώ καταργήθηκε το πρέκι και η ξύλινη πόρτα αντικαταστάθηκε με μεταλλική. Η δεξιά πλευρά του πυλώνα, εσωτερικά, κτίσθηκε [48].

[46]. Το 1988 ξεκινούν οι εργασίες επισκευής του ναού χωρίς να υπάρχει καμμία ουσιαστικά εμπειριστάτωμένη αρχιτεκτονική μελέτη. Υπάρχει μόνο η μελέτη του Πολιτικού Μηχανικού Α.Τσακνάνη, που αναφέρεται σε τρόπους επισκευής του ναού και διαμόρφωσης του περιβάλλοντος χώρου. Σ'αυτή την μελέτη προτείνεται η επισκευή των εξωτερικών επίχρισμάτων της τοιχοποιίας του ναού, και μόνο τοπικά όπου χρειάζεται, εφ'όσον ο σκελετός (λόγω των αντηρίδων) δεν παρουσιάζει προβλήματα.

Στην αναφορά του Αρχιτέκτονα Δ.Καραγκούνη, αφού γίνεται η διαπίστωση ότι η κατάσταση της λιθοδομής δεν είναι καλή (ο.π.[25]), αναφέρει ότι ακολουθήθηκε η ενίσχυση με τοποθέτηση πλέγματος και εξωτερικού μανδύα με ισχυρό τσιμεντοκονίαμα και τελικό επίχρισμα. Τελικά με ποιά μελέτη προχωρεί το Υπ.Πολιτισμού και η αρμόδια Εφορεία σε τόσο μεγάλες επεμβάσεις ;

[47]. Στην μελέτη του Α.Τσακνάνη, ο.π. [46], προτείνεται στην επισκευή της στέγης και η κατασκευή περιμετρικού σενάζ με διαμόρφωση εξωτερικού γείσου.

[48]. Πρόταση της μελέτης Α.Τσακνάνη, ο.π.[46].

Εικ. 73. Η δυτική πλευρά του ναού μετά τις πρόσφατες επισκευές

Εικ. 74. Η δυτική πλευρά του ναού πριν τις πρόσφατες επισκευές
(από φωτογραφία του Ν. Δαβανελλού)

Εξώπορτα νότιας
πλευράς

πρίν και μετά

Εικ. 75. Εικ. 76.

Εικ. 77. Εξωτερική όψη εισόδου πυλώνος όπως ήταν πριν
(από το βιβλίο του Τρ. Παπαναγιώτου)

Εικ. 78. Η ίδια όψη όπως είναι σήμερα.

VI. ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Η θέση και η άμεση σχέση του μνημείου (τοπογραφικά, ιστορικά και κοινωνικά) με το Κάστρο και την Πόλη της Λαμίας, απαιτούν, από υπεύθυνα άτομα και φορείς, ο λ ο κ λ η ρ ω μ έ ν η π ρ ό τ α σ η δ ι α τ ή ρ η σ η ς κ α ι α ν ά δ ε ι ξ ή ς τ ο υ .

Αν και ο ναός δεν φαίνεται να έχει άμεσο στατικό πρόβλημα, για πολλούς λόγους επιβάλλεται η ολοκληρωμένη συντήρηση, προστασία και ανάδειξή του.

"...Η συντήρηση και επισκευή των μνημείων πέρα από την απλή διατήρησή τους, αποσκοπεί στη μελέτη και βαθύτερη γνωριμία τους, γιατί αυτά αποτελούν ανεξάντλητες, άμεσες και συχνά αποκλειστικές πηγές ιστορικής γνώσης, σε πάρα πολλούς τομείς, όπως η αρχιτεκτονική, η τέχνη, η τεχνολογία, η δημόσια και καθημερινή ζωή, αλλά και η ιδιαίτερη ιστορία κάθε τόπου." [49].

Πρόβλημα παρουσιάζεται και θέλει άμεση επέμβαση, εσωτερικά στις τοιχογραφίες κυρίως της βόρειας και ανατολικής πλευράς, όπου έχει φουσκώσει ο σοβάς ή παρουσιάζονται ρωγμές. Επίσης συντήρηση ή και αποκατάσταση, χρειάζονται τα ξύλινα στοιχεία (οροφές, παράθυρα, ξύλινο βάθρο, σκάλα και δάπεδο γυναικωνίτη) και τα κεραμικά δάπεδα. Εκτός των επισκευών θα πρέπει να απομακρυνθούν όλα τα άσχετα στοιχεία, που προσβάλλουν την ιστορία του ναού και μειώνουν την αισθητική του χώρου (στον κυρίως ναό καινούργια στασίδια, θερμάστρα πετρελαίου και μεταλλική καπνοδόχος, στον νάρθηκα ο νιπτήρας και οι σωληνώσεις του, εξωτερικά οι καλωδιώσεις). Όσα χρειάζονται να αντικατασταθούν αφ' ενός από σύγχρονα, αφ' ετέρου να τοποθετηθούν σε διακριτικά σημεία, ώστε να μη προσβάλλουν τον εσωτερικό, υποβλητικό διάκοσμο ή την λιτή, αυστηρή, θεώρηση των εξωτερικών όψεων.

Άλλες προτάσεις που αφορούν τον ναό :

1. Να κηρυχθεί διατηρητέο το κτίσμα ως ιστορικό μνημείο.
2. Να προχωρήσουν άμεσα οι διαδικασίες του Δήμου για την κατασκευή δεύτερης πρόσβασης από το κέντρο της πόλης, εκτός αυτής που υπάρχει από τον περιφερειακό δρόμο του Κάστρου.

Συγκεκριμένα προτείνουμε την αξιοποίηση δεύτερης πρόσβασης, από το στενό δρομάκι του Αγ. Ιωάννη, πάνω από την οδό Εκκλησιών (με απάλλοτρίωση πολύ μικρού τμήματος ιδιοκτησίας στο ψηλότερο σημείο) και στη συνέχεια από το υπάρχον μονοπάτι (με κατάλληλη διαπλάτυνση και πλακόστρωση) στον λόφο, δυτικά του ναού (χάρτης 1, 2). Έτσι, εκτός του περιφερειακού δρόμου με όχημα, μπορεί να φθάσει κανείς, πεζός, από το κέντρο της πόλης, από τα σκαλοπάτια της πλατείας Λαού, μέσα σε χρόνο περίπου 10 λεπτών .

Αντίθετα η πρόταση του Δήμου Λαμίας το 1992, στην Εφορεία Αρχαιοτήτων Λαμίας, να γίνει η πρόσβαση από την οδό Αραχώβης, είναι μάλλον ασύμφορη, αρκετά κουραστική και ιδιαίτερα απομακρυσμένη από το κέντρο της πόλης.

[49]. "Η αναστύλωση των Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών μνημείων της Θεσσαλονίκης", 1985, Ταμείο Αρχαιολογικών πόρων και απαλλοτριώσεων, σελ.48

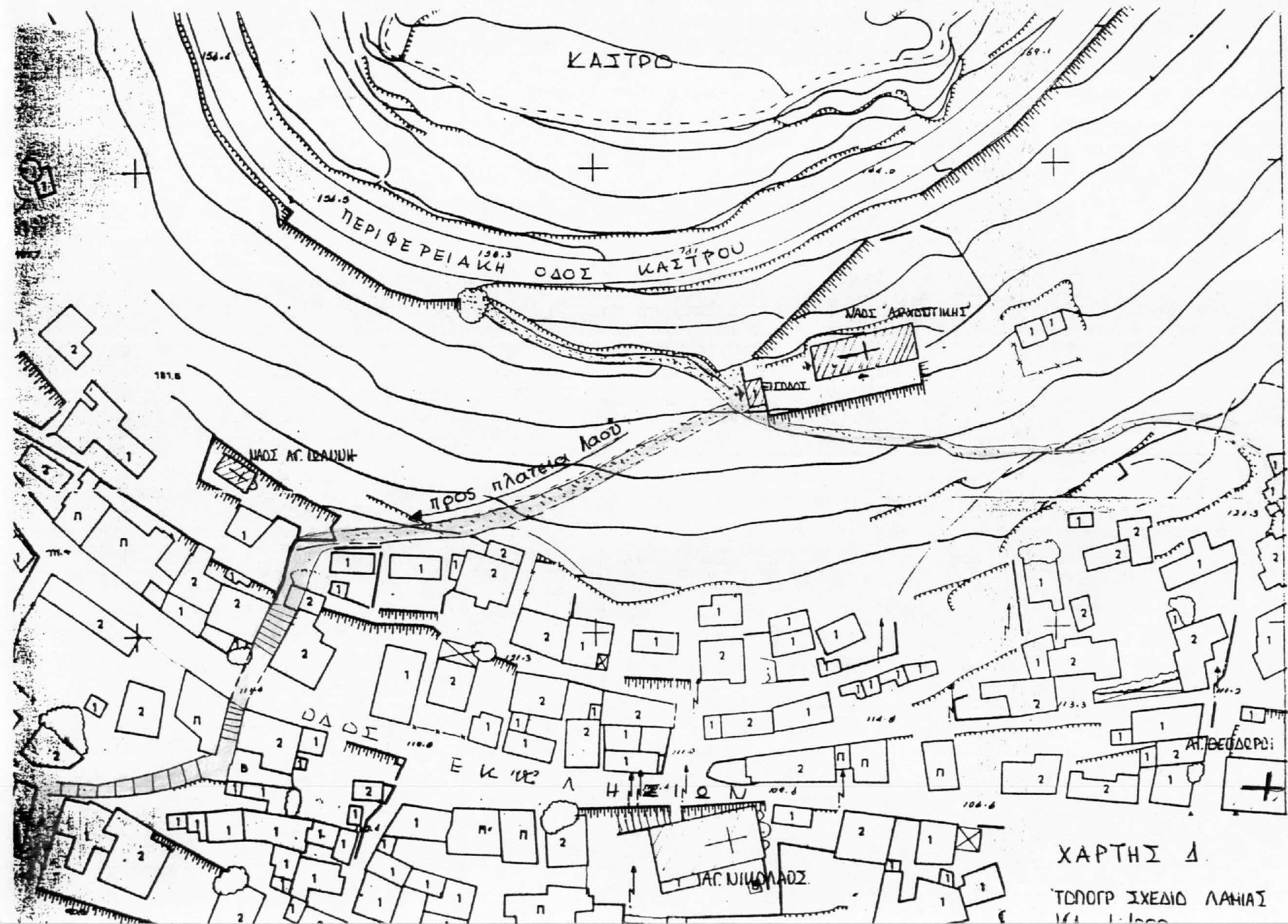
3. Διαμόρφωση του περιβάλλοντα χώρου του ναού [50], αποκατάσταση του χώρου της δεξαμενής και χρήση του ως βοηθητικού κτίσματος
4. Να διαμορφωθεί κατάλληλα ο ναός, ώστε να γίνει επισκέψιμος χώρος όπου εκτός της λατρείας, θα μελετήσει ο ενδιαφερόμενος και τα αξιολογικά στοιχεία που συνθέτουν το μνημείο (τοιχογραφίες), όπως συμβαίνει και σε άλλες περιοχές της πατρίδας μας.
Σκόπιμο θα ήταν με την άδεια της 7ης Εφορείας Βυζαντινών Αρχαιοτήτων να υπάρχει και φύλακας του χώρου, πιθανόν και να κόβεται εισιτήριο στο χώρο του βοηθητικού κτίσματος ή να διατίθενται ιστορικά ή θρησκευτικά βιβλία για την περιοχή ή και άλλα αντικείμενα (βλέπε Ι.Μ.Αγάθωνος, Παναγία Κερά στην Κριτσά Ν.Λασιθίου [51], που λειτουργεί σαν βυζαντινό μουσείο, Παναγία Κερά στο Ν.Ηρακλείου κλπ).

Ολοκληρώνοντας θα μπορούσαμε να πούμε ότι η εκκλησία της Παναγίας Αρχοντικής είναι το παλαιότερο δείγμα εκκλησιαστικής αρχιτεκτονικής, της εποχής αυτής, μέσα στην πόλη της Λαμίας και αξίζει της ιδιαίτερης προσοχής μας.

[50]. Υπάρχει έγγραφο της ΙΔ Εφορείας Αρχαιοτήτων με θέμα :
"Παραχώρηση χρήσεως απαλλοτριωθέντος οικοπέδου"

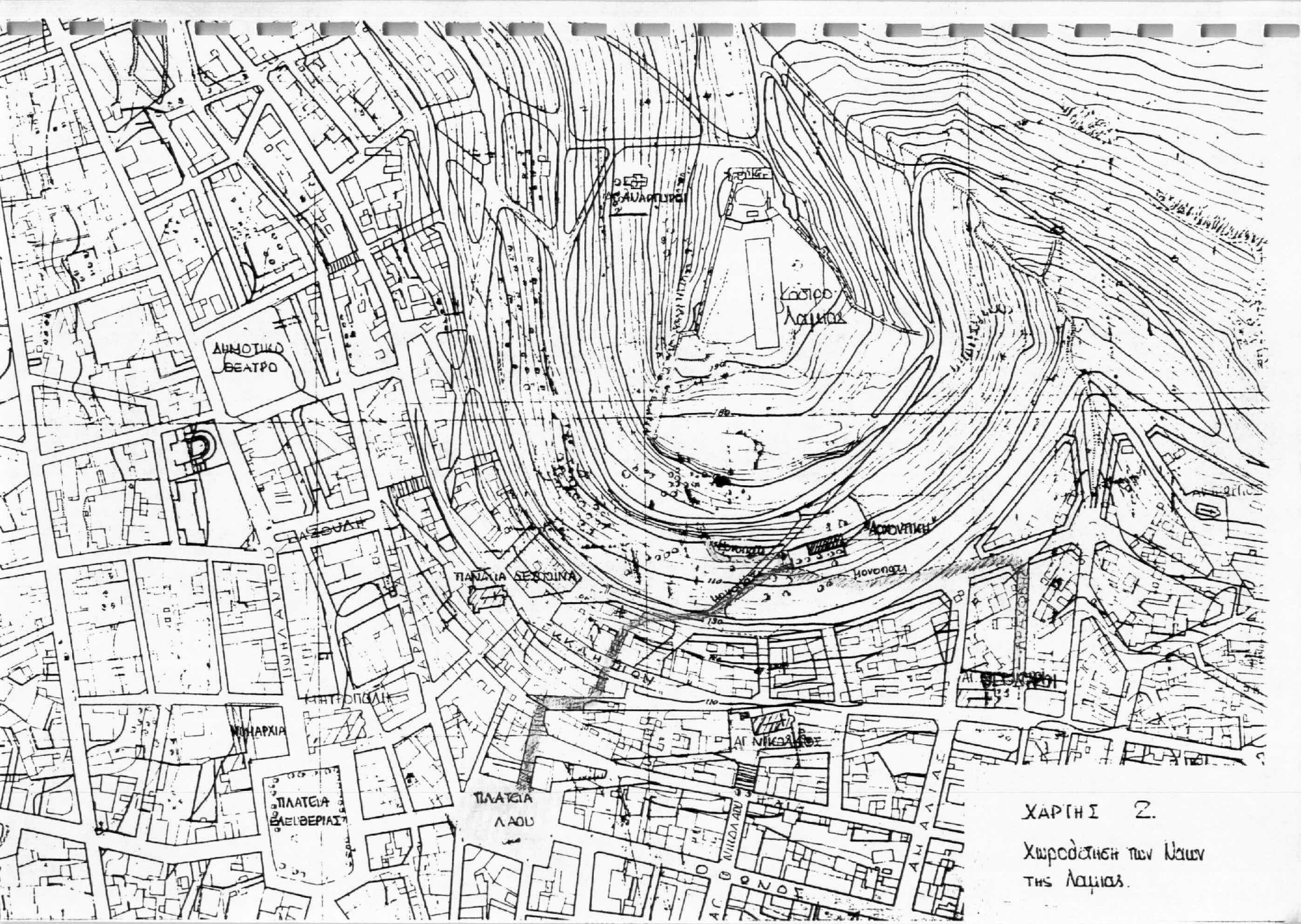
με το οποίο προτείνεται να παραχωρηθεί στον Δήμο Λαμίας, ένα απαλλοτριωμένο οικόπεδο, στην περιοχή της Αρχοντικής, δίπλα σε άλλο οικόπεδο που έχει απαλλοτριώσει ο Δήμος, "...για την βελτίωση του περιβάλλοντος της Αρχοντικής (π.χ. με πράσινο, μικρό πεζόδρομο κλπ.), και την διαρκεί συντήρηση όλων μικρών έργων εγκριθεί από το ΥΠ.ΠΟ. να γίνουν...."

[51]. Σπουδαίο Βυζαντινό μνημείο του 13ου αιώνα, με αξιολογές τοιχογραφίες που βρίσκεται στην Κοιν.Κριτσάς στο Ν.Λασιθίου.

ΧΑΡΤΗΣ Δ

ΤΟΠΟΓΡ. ΣΧΕΔΙΟ ΛΑΜΙΑΣ

ΧΑΡΤΗΣ 2.
Χωροδότηση των Ναων
της Λαμίας.

Ολοκληρώνοντας, θέλουμε εδώ να πούμε ότι χρειάζεται ακόμη πολλή δουλειά για μία υπεύθυνα τεκμηριωμένη, πρόταση αποκατάστασης του αξιόλογου μνημείου της Παναγίας "Αρχοντικής". Και θα είμαστε ικανοποιημένοι αν η παρούσα εργασία βοηθούσε για τον σκοπό αυτό. Θέλουμε επίσης να ευχαριστήσουμε όσους μας βοήθησαν να ολοκληρώσουμε την εργασία αυτή, είτε με την συμμετοχή τους είτε με τα συγγράμματά τους και κυρίως τούς :

1. Δ.Νάτσιο, καθηγητή φιλόλογου, για την βοήθεια που μας πρόσφερε με το σχετικό συγγραμμά του.
2. Ν.Βλαχάκη, ζωγράφο-αγιογράφο, για τις αξιόλογες παρατηρήσεις του στα θέματα του εσωτερικού διάκοσμου.

Αλλά κυρίως να ευχαριστήσουμε τον κ. Αλβέρτο Παντελή, που ταλαιπωρούσαμε όλο αυτό το διάστημα στις επισκέψεις μας στην εκκλησία. Τέλος να ευχαριστήσουμε την Δ.Ε. του Τεχνικού Επιμελητηρίου Ελλάδας του Τμήματος Ανατολικής Στερεάς για την πρωτοβουλία της, να αναθέσει σε ομάδα εργασίας το συγκεκριμένο θέμα.

Δ. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Δημ.Νάτσιου, <ΕΚΚΛΗΣΙΑ Η "ΑΡΧΟΝΤΙΚΗ" ΛΑΜΙΑΣ (18ος αιώνας)>, ανάτυπο από το περ. "ΦΘΙΩΤΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ", Λαμία 1982.
2. Χαρ.Θ.Μπούρα, "Αρχιτεκτονική στην Ελλάδα κατά το διάστημα της Τουρκοκρατίας", <ΜΑΘΗΜΑΤΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΗΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗΣ>, τόμος δεύτερος, ΑΘΗΝΑΙ 1975/ΑΝΑΤΥΠΩΣΗ 1980.
3. <Εκκλησίες στην Ελλάδα μετά την Αλωση>, τόμοι 1, 2, 3, Εθνικό Μετσόβιο Πολύχнейο, Σπουδαστήριο Ιστορίας της Αρχιτεκτονικής, Αθήνα 1982.
4. Τρ.Παπαναγιώτου, <ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΜΝΗΜΕΙΑ ΤΗΣ ΦΘΙΩΤΙΔΟΣ>, έκδοσις Δήμου Λαμιέων, ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ 1971.
5. Γεωργ.Α.Πλατή, <ΛΑΜΙΑ, ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ>, Δήμος Λαμιέων, Αθήνα 1973.
6. <ΑΝΑΣΤΥΛΩΣΗ - ΣΥΝΤΗΡΗΣΗ - ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΚΑΙ ΣΥΝΟΛΩΝ>, Τεχνική περιοδική έκδοση, τόμος Α', Υπουργείο Πολιτισμού και Επιστημών, Αθήνα 1984.
7. Η αναστύλωση των Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών μνημείων στη Θεσσαλονίκη, 1985, Ταμείο αρχαιολογικών πόρων και απαλλοτριώσεων.
8. Αν.Κ.Ορλάνδος, <ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΑΚΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ>, δεύτερη έκδοση ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ κατά μήνα Μάϊου του 1968
9. Ν.Δαβανέλλου και Δ.Νάτσιου, <Η ΠΑΛΙΑ ΛΑΜΙΑ (ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΚΑΙ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟ ΔΕΥΚΩΜΑ)>